

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XIX.

Číslo 4.

December 2021

Vlasta Čupková
VIANOČNÝ ČAS

*Zastav sa, priateľu,
postoj na chvíľu,
zapal si sviečku prvú,
potom druhú, tretiu, štvrtú
a nechaj plynúť čas...*

*Ponor sa do ticha
ako do balzamu
a snívaj, snívaj
o šťastných chvíľach detstva,
o naplnení času.*

*Potom choď
a nájdi dieťa zavinuté v jaslíčkach,
čo prišlo na svet učiť nás
lásku prijímať aj rozdávať.*

*Požehnaný je vianočný čas,
keď ožije všetko dobré v nás.*

*Ďakovať Ti chceme, drahý Pane,
za všetky vzácne dary,
čo do duše sú zapísané.
Tie pomáhajú nám žiť a rásť
a keď spadneme,
pomôžu znovu vstať.*

STRATENÁ V ČASE: ALŽBETA GWERKOVÁ - GÖLLNEROVÁ

Pod týmto názvom slovenský rozhlas vysiela projekt predstavovania historických osobností, o ktorých napriek ich dôležitosti pre náš národný život vieme ako súčasníci málo (pár riadkov v encyklopédiách) alebo vôbec nič. Treba preto uvítať, že sa v rámci gendrových štúdií odborníčky v tejto oblasti rozhodli pred pár rokmi rozkryť osud veľmi zaujímavej a inšpiratívnej ženy, spojenej aj s našim regiónom - Alžbety Gwarkovej- Göllnerovej (*19. 10. 1905 – +18. 12. 1944).

Priznám sa, že ešte ako pracovníčka Literárneho a hudobného múzea som ju registrovala ako literárnu vedkyňu a stredoškolskú profesorku, o ktorej sme vedeli iba to, že sa narodila v Čiernom Balogu a tragicky zahynula v Kremničke.

Pokračovanie na str. 8.

Terézia Vansová

Návrat do minulosti v dnešnej dobe v mnohých oblastiach života strieda moderné trendy. Tak možno na tohtoročné Vianoce vyskúšate tradičnú pochúťku podľa receptu významnej osobnosti Banskej Bystrice.

AKO UVARIŤ VIANOČNÚ KAPUSTNICU

PODĽA RECEPTU TERÉZIE VANSOVEJ

Terézia Vansová (*1857 Zvolenská Slatina - †1942 Banská Bystrica) bola známa nielen prozaickou tvorbou, ale aj ako autorka vychýrenej kuchárskej knihy - Recepty prastarej matere. Nová kuchárska kniha. V zbierkovom fonde Literárneho a hudobného múzea sa nachádzajú tri jej vydania. Druhé, rozšírené vydanie z roku 1925, tretie, rozšírené vydanie z roku 1930 a treťou je faksimile knihy z roku 2018 - v podobe pôvodného vydania. Recepty v nej boli pôvodne uverejňované v Deníci, prvom ženskom časopise. Jeho zakladateľkou v roku 1989 bola práve Terézia Vansová.

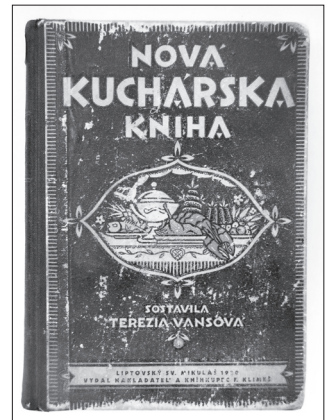
Kuchárska kniha je písaná pútavo, svojským, niekedy pre dnešnú generáciu až humorným jazykom. Približuje zásady prípravy pokrmov či stolovania, hovorí napríklad aj "o chovaní sa pri stole".

Recept na kapustnicu nájdeme v kapitole Polievky v jeho pôvodnej podobe:

Z dobrej kyslej kapusty (zelí) zo suda vezme sa toľko kapustnice, koľko je treba. Ak je veľmi kyslá, vezme sa menej a doleje sa vodou. Niektorí rád čistú, vtedy sa musí precediť, iní radi niekoľko kúskov kapusty v nej. Do polievky pridá sa svieža bravčovina, aká je pri ruke. Zvlášte pri zakáľaní (zabíjaní) jesto také kúsky a kosti, ktoré mäsiar na bok odloží. Tiež sa môže pridať i oblička, prípadne kúsok pečienky, sliziny a modzgy. Kto chce, dá i kľbásku, ale tá musí sa dať pozdejšie, aby sa nerozvarila. Taktiež pridajú sa sušené hričky, ktoré sa boly v teplej vode obmyly a potom posekaly. Predtým zvyklo sa dať i niekoľko sušených slivák, ktoré sa rozvaria a kostky na spodku ostanú. Tieto že dodajú polievke zvláštnu chuť a tmavú farbu. Inde zase pridajú niečo žltej kaše. Keď tak polievka vrela a mäso je mäkké, zapraží sa polievka tmavou cibulkovou zápražkou. Cibulka môže sa i do hrnca pridať a tak nechá sa ešte niekoľko minút vriieť. Niekde zvyknú kapustnú polievku pritrepáť smotánkou, ale keď je dobre pripravená, je toho nie treba. Ku polievke pridá sa užiarený, na kocky pokrájaný chlieb, alebo len malé smidôčky

Zdroj: Vansová, Terézia: Nová Kuchárska kniha. Liptovský Mikuláš: nakladateľ F. Klimeš, 1930.

Agáta Scholtzová, Literárne a hudobné múzeum - ŠVK

Vansová, Terézia: Nová Kuchárska kniha. Liptovský Mikuláš: nakladateľ F. Klimeš, 1930 (LHM BB, L 02292)

VIANOČNÁ KOLEDA PRE ŠTEFANA KOSKU

Motív drotárskej- „drátenickej“ koledy má pohľadnica, ktorá bola v roku 1927 odoslaná evanjelickému učiteľovi Štefanovi Koskovi. Predvianočný čas a obdobie medzi sviatkami bolo v minulosti neodmysliteľne späté s koledovaním - priáním šťastia, zdravia a požehnaní pre obyvateľov domu. Koledníci si spevom a vianočnými vinšmi vyslúžili chlieb, vajčka, jablká alebo drobné mince. Často nosili so sebou skrinkový Betlehem, na ktorom hrali predstavenie s vianočným príbehom. Okrem detí koledovali aj chudobnejší obyvatelia. Medzi nich patrili drotári, remeselníci, ktorí vyrábali výrobky z drôtov, prípadne opravovali kuchynské potreby.

Literárne a hudobné múzeum skúma pôsobenie Štefana Kosku v Banskej Bystrici v súvislosti so zbierkovým fondom Terézie Vansovej. V súčasnosti doň pribudli aj fotoalbumy a albumy fotopohľadníc Olgy Vranovej, chovanice, o ktorú sa Vansovci starali od jej dvoch rokov. Práve v nich sa nachádza spomínaná vianočná pohľadnica.

Manžel Terézie Vansovej, Ján Vansa, umrel v roku 1922. Po jeho smrti bola Vansovej a jej chovanici pridelená trafika, ako vdovská finančná podpora. Olga Vraná pestovala čulé spoločenské styky s osobnosťami kultúrneho a politického života. Bola vzdelaná a emancipovaná a viedla trafiku na Dolnom námestí.

Spoločne prežitý roky vansovských žien a Štefana Kosku dokumentuje tiež fotografia sediacej spisovateľky na zdravotnom vozíku z roku 1942 v predizbe ich domu na Fortničke. Na fotografii sú spolu s Olgou Vranou a ošetrovateľkou.

Na konci 30. rokov sa schýľovalo k vojne a po Viedenskej arbitráži sa do Banskej Bystrice začali sťahovať Slováci z území odstúpených Maďarsku. Medzi nimi prišiel z Lučenca aj učiteľ Štefan Koska, syn učiteľa a bývalého Vansovho kantora v Rimavskej Pile. Odvtedy žil ako člen rodiny v do-

mácnosti Terézie Vansovej a doopatroval obe ženy až do smrti. Významnú úlohu zohral aj vo veci osvojenia Olgy Vranovej, ktorú si Vansová oficiálne adoptovala až vo veku 55 rokov. Za iných okolností by ako dcéra českého profesora, podľa vtedajších zákonov, nedostala slovenské občianstvo a hrozilo by jej vypovedanie do protektorátu Čechy a Morava.

Štefan Koska, Terézia Vansová s diakonisou a Olgou Vranou na fotografii z r. 1942 v predizbe domu (LHM BB, L 00699)

Vianočná pohľadnica, ktorá bola odoslaná evanjelickému učiteľovi Štefanovi Koskovi v decembri 1927 (zo zbierok LHM BB)

Za osudom známej Terézie Vansovej a jej takmer dcéry Olgy Vranovej sa tak v pozadí odkrýva príbeh pomoci od možno nenápadného, ale o to dôležitejšieho rodinného priateľa Štefana Kosku.

Agáta Scholtzová

VIANOČNÝ PRÍBEH

Príbeh, ktorý vám rozpoviem sa stal už dávnejšie v jednom poštovom úrade. Či to bolo v niektorom z poštových úradov v Banskej Bystrici, alebo nie, ponecháme zahalené rúskom tajomstva. Nech si aj naši čitatelia trochu za hádajú. Trochu napoviem, že osadenstvo pošty tvorili samé ženy. Ich každodenná monotónna práca dostala iné, vyššie obrátky zakaždým, keď sa blížili Vianoce. Viac práce, viac starostí a to tak v službe, ako aj doma.

Jedného dňa, keď sa už blížili Vianočné sviatky, pracovníčka, ktorá zatriedňovala zásielky, sa zrazu ozvala: „No a čo teraz?“ Spolupracovníčky na ňu len nechápavo pozerali. Čo je, čo sa stalo? List. Adresát: Ježiškovi. Korešpondenčný lístok bol vybratý z poštovej schránky. A čítali spolu:

Milý Ježiško, pošli mi prosím Ťa, tisíc korún. Vieš, som sirota a okrem starkej nemám nikoho. A stará sa o mňa vzorne stará a chcel by som sa jej nejako zavďačiť, kúpiť jej papuče, ovocie, nejaké sladkosti a tak, aby sme sa cez Vianoce mali fajn. Milý Ježiško, ešte raz Ťa veľmi pekne prosím. Ty si dobrý a môžeš všetko. Sľubujem Ti, že aj ja budem dobrý. Bozkáva Ťa Tvoj Jožko.

Poštárky mudrovali, ale nič nevymysleli. Ak to pošlú primátorovi, sekretárka to hodí do koša. Zrazu sa jedna z nich ozvala: Ženy, ale veď ja toho Jožka poznám, býva na našej ulici a je naozaj sirota a naozaj sa o neho tá stará vzorne stará. Je to také múdre, osemročné chlapča, také živé striebro, všade ho je plno, kde sa niečo robí a kde môže pomôcť. Ženy, spravme dobrý skutok, poskladajme sa. Koľko bude, toľko bude

a ja mu cestou z práce tie peniažky vhodím do schránky. Stalo sa. A každá dala podľa svojich možností. Po

spočítaní im chýbalo pár koruniek, aby mali okrúhlu sumu:

päťsto korún slovenských. Doložili a zamenili za päťstokorunovú bankovku, ktorú vložili do obálky, ešte dali pečiatku a napísali adresu - Jožkovi. A na zadnú stranu obálky: od Ježiška. Poštárka z tej ulice potom v záclonu zásielku dala do schránky. A ženy boli šťastné a hrial ich dobrý pocit, že urobili dobrý skutok.

Prišli Vianoce a s nimi bežné starosti. Po nich prišiel Nový rok a po ňom už zase kolotoč každodennej monotónnej práce. Aj poštárky už zabudli na spomínaný vianočný príbeh. Až raz ...

Pri triedení zásielok z poštovej schránky, pracovníčka zrazu nahlas zvolala:

„Ženy, list Ježiškovi!“ Hneď ju všetky obkolesili:

„Čítaj, čítaj nahlas.“ A slzy sa im kotúľali po tvári od dojatia.

A čítala:

Milý Ježiško, veľmi pekne Ti ďakujem za peniaze, ktoré si mi poslal. Veľmi si ma potešil. Kúpil som starkej papuče, banány, aj ananás, aj mandarinky, citróny a iné dobroty. No, mali sme sa fajn! Milý Ježiško, ešte raz Ti veľmi pekne ďakujem. Si naozaj veľmi, veľmi dobrý! Škoda len, že nie všetci ľudia na tomto svete sú takí dobrí ako Ty! Lebo, vieš milý Ježiško, z tých tisíc korún, ktoré si mi poslal, mi tie mrchy na pošte polovicu vybrali! Bozkáva Ťa Tvoj Jožko.

Michal Kiššimon

JE JÁN THURZO DONÁTOR HLAVNÉHO OLTÁRA V KOSTOLE SV. KATARÍNY V BANSKEJ ŠTIAVNICI? HĽADANIE SÚVISLOSTÍ

2. časť

V roku 1726 so súhlasom jezuitov rozhodol komorský gróf Jozef Andrej Wenzel, barón von Sternbach o výmene hlavného oltára – namiesto hore uvedeného neskorogotického skriňového oltára zo začiatku 16. storočia, za nový barokový oltár s obrazom Zasnúbenie sv. Kataríny od rakúskeho majstra Johanna Georga D. Grasmaira. Architektúru oltára navrhol a sochy i sochárske doplnky vytvoril Michael Anton Räsner. Celkové náklady dosiahli sumu 1320 zlatých, pričom gróf bol jeden z najväčších donátorov, čo mu vynieslo jeho portrét na hlavnom obraze.

Autorom neskorogotického oltára vrátane finálnej úpravy sôch v kostole sv. Kataríny je Majster M. S., pričom trojicu sôch môžeme zaradiť na najvyššiu úroveň vtedajšej európskej sochárskej produkcie. Meno autora nepoznáme. Bol ním pravdepodobne neznámy pokračovateľ diela Veita Stossa pôsobiaceho v Banskej Štiavnici. Rovnako obrazy tabuľového oltára sú považované za vrcholné dielo neskorogotického maliarstva na Slovensku. Nie je možné zatiaľ s istotou uviesť či práce na oltári koordinoval sochár alebo maliar, ktorého úlohou bolo aj oltár výtvorne zjednotiť. Signatúra MS sa nachádza iba na jednom obraze z pašiového cyklu Vzkriesený Kristus – Inicialy MS a rok 1506. Dušan Buran v knihe Kostol sv. Kataríny 2017, píše:

Inicialám Majstra M. S. treba rozumieť ako metafore. Bola to skôr dielňa združujúca viacerých umelcov. V každom prípade na takom veľkolepom diele nemohol pracovať jeden umelec⁴.

Miklos Mojzer (najvýznamnejší bádateľ Majstra M.S.) ho stotožňuje s umelcom známym v Krakove ako Marten Schwarz, po poľsky Marcin Czarny). Je pozoruhodné, že umelecké diela Majstra M. S. sú známe len v tomto oltári. Za objednávateľa oltára Mária Pötzl – Malíková považuje Hansa Glogera a Jána Thurzu III.. Obaja majú byť zobrazení na obraze Kľaňanie troch kráľov. Postava kľaňajúceho kráľa je stotožňovaná s Hansom Glogerom a postava stojaceho kráľa - má na obraze mimoriadne postavenie býva stotožňovaná s osobou Jána Thurzu ako jeho kryptoportrét (Ján Thurzo bol v minulosti fundátor vytvorenia hlavného oltára Panny Márie v krakovskom kostole Nanebovzatia P. Márie).

Zdôvodnenie.

Thurzovci boli na začiatku 16. stor. veľmi bohatí s medzinárodne známym vplyvom v hospodárskej, politickej a cirkevnej oblasti. Boli tiež dodávateľmi klenotov pre uhorský kráľovský dvor. Zároveň udržiavali kontakty s takými osobnosťami ako boli: Veit Stoss, Albrecht Dürer, Hans Holbein a Jörg Breu⁵.

Tak sa dostávame k úvodu textu k spomínanému obrazu, na ktorom je aj podľa Dušana Burana⁶ v postave stojaceho kráľa kryptoportrét pravdepodobného objednávateľa oltára – Jána Thurzu z roku 1506. Ale. Pozrime sa na aktivity Jána Thurzu od začiatku 90. rokov 15. storočia. Po smrti Mateja Korvína (1490) sa rozhodol pre aktívne banské podnikanie v Banskej Bystrici a pritom neprerušil obchodné činnosti. V Sasku

a v Poľsku sa venoval spracovaniu dovážanej banskobystrickej medi a ťažbe olova. V priebehu piatich rokov v Banskej Bystrici jeho aktivity vyústili do vzniku Thurzovsko-fuggerovskej mediarskej spoločnosti (1495). V tom istom roku vstupuje do rokovania s banskoštiavnickými podnikateľmi o dodávkach olova. Už v nasledujúcom roku sa stal jeho monopolným dodávateľom s možnosťou diktovať jeho ceny vo vlastný prospech.

Podnikatelia sa aj v Banskej Štiavnici postavili na odpor. Bola to otvorená hospodárska vojna, ktorá bola ukončená až po jeho smrti. Na druhej strane aktivity J. Thurzu pokračujú ďalej. V roku 1496 získava bezprecedentné právo vývozu drahých kovov z Uhorska a v roku 1498 sa stáva kremnickým komorským grófom a v roku 1502 získava do prenájmu stredoslovenské banské mestá, Zvolenský hrad a titul Zvolenského župana. Všetky tieto akvizície získava za poskytnuté pôžičky chudobnému Vladislavovi II. ktorý sa najprv musel oženiť (1491) s vdovou po Matejovi Beatrix (aby sa stal uhorským kráľom), a potom sa s ňou rozviesť (1500) aby sa mohol znovu oženiť s francúzskou princeznou Annou, pričom Beatrix opustila Uhorsko až po vyplatení vena. Tieto horibilné sumy získal Thurzo od Fuggerovcov.

Na záver možno uviesť, že J. Thurzo vo funkcii kremnického komorského grófa, t. j. po roku 1498, začal so stavbou nových čerpacích zariadení v stredoslovenských banských mestách. O jeho rozsiahlych vedomostiach v oblasti banskej praxe svedčia inštrukcie pre banského majstra (od otvorenia bane až po je prevádzku). Priamo v Banskej Štiavnici v roku 1504 realizoval výstavbu nových strojov na odvádzanie spodnej vody. Po ich sprevádzkovaní na príkaz Vladislava II. bol vyslaný za podobným účelom do Baia Mare v Sedmohradsku odvodniť opustené zaplavené bane na zlato. Morová epidémia v roku 1508 mu však vzala život.

Na záver si dávame rečnícku otázku. Mohol sa Ján Thurzo popri svojich hospodárskych a finančných aktivitách vzťahoch s magistrátom mesta Banská Štiavnica podieľať na donátorstve kostola sv. Kataríny v Banskej Štiavnici?

Jozef Ďurjančík

Banská Štiavnica, vpravo kostol sv. Kataríny, autor kresby Fridrich Treu, polovica 19. storočia

Hlavný oltár v kostole sv. Kataríny v Banskej Štiavnici

Poznámky:

4. Vošková, Katarína (ed.). :Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici – klenot neskoré gotiky na Slovensku Banská Štiavnica 2017.
5. Jörg Breu /1475-1437 Augsburgský maliar a rezbár/.
6. Dušan Buran pamiatky a múzea 1/2016 , pripúšťa aj druhú alternatívu, že celé retabulum - oltárny nadstavec stojaci na oltárnej menze, bol import, nakoľko iné diela Majstra MS na Slovensku nepoznáme.
7. Kryptoportrét označuje také znázornenie biblickej (mytologickej) postavy, pri ktorom jej podoba pripomína črty konkrétnej historickej osobnosti.

Použitá literatúra:

Personálna bibliografia - Buran Dušan, Čelko Mikuláš, Štefánik Martin, Haas- Kianička Daniel: Kremnica mesto klenotov 2015 s. 189-193; 212-215.

Pamiatky a múzea rok 1/ 2016

Vošková, Katarína (ed.). :Kostol sv. Kataríny v Banskej Štiavnici – klenot neskoré gotiky na Slovensku Banská Štiavnica 2017. Martin Šugár: Tabuľová maľba neskoré gotiky v stredosl. banských mestách Dizertačná práca 2011
Peter Kresánek: Slovensko - Ilustrovaná encyklopédia pamiatok. Simplissimus 2009

ZLATNÍCKY ROD ALLERTOVCOV - MICHAL ALLERT

Michal Allert (tiež: *Michaël, Mihály, Michael Alert, Alerdt, Allerdt, Aliért, Albert, Adget*) pochádzal z mesta Altenstein v Pomoransku (Pozn. autora: Pomoransko, nem. Pommern, pol. Pomorze, lat. Pomerania, je územie pri pobreží Baltského mora, rozdelené po roku 1945 medzi Poľsko a Nemecko. Nemecká časť je od roku 1990 rozdelená medzi spolkové krajiny Meklenbursko-Predné Pomoransko a Brandenbursko).

Do Banskej Bystrice prišiel Allert pravdepodobne ešte pred rokom 1663, pretože v tomto roku ho 16. mája zapísali do zlatníckeho cechu a existujú o ňom aj niektoré ďalšie informácie fragmenty. Dôvody jeho presídlenia nie sú známe. Vieme však, že s ním v tento deň prišli do cechu aj traja banskobystrickí svedkovia: hradný kapitán a člen vnútornej rady Fridrich Grögner (tiež: *Friedrich Grebner*), miestny obchodník Ján Müllner (tiež: *Johan Müllner*) a člen vonkajšej rady Ján Engler (tiež: *Hans Engler*). Predniesli informácie nielen o adeptovi, ale aj o jeho umení zlatníckeho remesla a čase, ktorý strávil na povinnej vandrovke. Podporili jeho prijatie do zlatníckeho cechu. Podľa zvyku mu v cechu určili predložiť majstrovský kus. Keďže odmietol, vymerali mu zaň a zároveň aj za majstrovský stôl „peňažný vklad do cechovej lády-truhlice“, čo pre Allerta ako cudzinca predstavovalo finančnú čiastku 180 forintov. Pretože Allert nespĺňal ani potrebnú dĺžku pobytu u svojho majstra v cechu – do ukončenia mu chýbalo štvrt roka – musel zložiť 35 forintov. Spolu zaplatil banskobystrickému cechu 215 forintov. V archívnych záznamoch môžeme zistiť, že „*nakoniec, túto svoju povinnosť podľa zvyku ako sľúbil aj zaplatil*“ a dostal požehnanie s predneseným textom: „*Boh udeľ jemu a nám, všetkým svoje požehnanie*“. V cechovej knihe medzi zomrelými majstrami sa Allert nachádza na 67. mieste. Takmer tridsať rokov aktívneho zlatníckeho života ohraničujú roky 1663 – 1692 a ako cechmajster sa spomína v rokoch 1685, 1687, 1690 a 1692.

Michal Allert bol dvakrát ženatý. S prvou ženou Annou Alžbetou rodenou Wallishin, mali tri deti: syna Zachariáša a dcéry Annu Alžbetu (*22. júl 1674) a Annu Máriu (*14. december 1677). S druhou manželkou Zuzanou Allert rodenou Ramschler mali dcéru Katarínu a syna Jána.

Z jeho života sa zachovalo niekoľko kusých správ.

Pred mestskou radou poskytol Michal Allert 3. októbra 1682 svedectvo, ktorým potvrdil existenciu niekoľkých strieborných predmetov vo vybavení miestneho evanjelického kostola: „*Obozretný Michal Albert pri vypočutí dosvedčil, že niekoľko strieborných predmetov, ktoré boli prijaté pátrom Braunom-jezuitom, vymenil pred niekoľkými rokmi za iné predmety a je mu zároveň dobre známe, že strieborné vázy si páter Braun odniesol pri svojom odchode do Viedne*“.

Ako mešťan a člen vonkajšej mestskej rady sa zúčastnil Allert na revízii pozostalosti nehož Zuzany Schwartz. V zápise z 13. októbra 1689 sa píše: „*Dňa 30. septembra (1689) rada slobodného kráľovského banského mesta Banská Bystrica odsúhlasila zúčtovanie hospodárenia s majetkom sirôt Juraja a Anny Márie Freund od septembra 1683 do vyššie uvedeného dátumu, ktoré podal Michal Allert, mešťan a zlatník, člen vonkajšej rady. Siroty pochádzali z manželstva Zuzany Schwartz s nehožým „Ringbürgerom“ Šimonom Freund-om, pretože (rozumej Zuzana Schwartz) sa vydala neskôr za dnes už nehožého doktora medicíny a člena mestskej rady Michala Gabriela Frommknecht-a. (Pozn. autora: Frommknecht zomrel v prvých mesiacoch roku 1689, pretože od 15. februára 1689 ho v mestskej rade nahradil Ondrej Puchon)*“.

Magistrát slobodného kráľovského banského mesta Banská Bystrica nariadil dňa 24. marca 1694 prejednanie pozostalosti po nehož Michalovi Allertovi, mešťanovi a zlatníkovi, členovi vonkajšej rady mesta

Banská Bystrica. V zachovanom dokumente z dedičského konania sa píše:

„*V dome nehožého Michala Allerta za prítomnosti členov mestskej rady Martina Preirkopa (tiež: Prekop), Valentína Beniaka a Juraja Weissa ako aj mestskeho notára Martina Clementa bola podľa práva a zvyklostí rozdelená pozostalosť Michala Allerta medzi jeho dedičov; a to medzi deti z prvého manželstva s nehožou Annou Alžbetou Wallish – Zachariáša Allerta a Annu Alžbetu, rodenú Allert, vydatú za Mateja Pankartsa, mešťana a „Posamentierer-a“ (Pozn. autora: remeslo techniky makrame) ďalej vdovu Michala Allerta Zuzanu, rodenú Ramschler a deti z druhého manželstva Katarínu Allert a Jána Allerta.*“ Michal Allert testament nezanechal.

Výchova budúcej zlatníckej generácie

Michal Allert sa v rokoch 1663 – 1687 venoval výchove novej zlatníckej generácie. V priebehu štvrtstoročia prijal do cechu a učenia nasledovných adeptov.

V utorok 26. júna 1663 prijal do cechu na päť rokov Jána Ramhszlera (tiež: *Johannes Ramhszler, Ramsler*) s podmienkou, že finančnú čiastku za prijatie do cechu zloží za neho majster, odievanie zabezpečí otec a zaplatí aj finančnú čiastku za synove oslobodenie. Ján Ramhszler 9. januára 1668 oslobodil a čiastku 3 forinty a 24 denárov jeho otec zložil. S menom Jána Ramslera, ktorý sa stal majstrom v pondelok 12. augusta 1680, sa v meste stretávame v rokoch 1680 – 1691.

V stredu 2. decembra 1676 prijal k sebe do cechu za učňa na päť rokov svojho syna Zachariáša Allerta. Zaplatil za neho 3 forinty a 24 denárov za prijatie. O päť rokov neskôr – v nedeľu

7. decembra 1681 – oslobodil svojho syna Zachariáša, pretože splnil výučnú dobu, správal sa slušne, usilovne a dobre. Za synove oslobodenie zložil 3 forinty 24 denárov. Zachariáš Allert sa po ukončení učňovských a tovarišských rokov usadil ako zlatnícky majster v Banskej Bystrici.

V sobotu 12. februára 1678 prijal do cechu Adama Wiszniera. Bol synom Martina Wiszniera, úradníka zo Statwangu, ktorý výučbu začal u banskobystrického zlatníka Alexandra Kraudyho, ktorého aktívnu činnosť ohraničujú roky 1651 – 1679. V utorok 9. februára 1683 oslobodil Michal Allert Adama Wiszniera z učenia a prijal

za oslobodenie 6 forintov.

Vo štvrtok 4. januára 1685 prijal do cechu syna krajčírkeho majstra a občana Kremnice Mateja Hoffmana (tiež: *Matthias Hoffman*) na päť rokov. Otec zložil za prijatie do cechu 6 forintov 48 denárov. V piatok 4. januára v roku 1692 oslobodil učňa Mateja Hoffmana. Peniaze za oslobodenie vo výške 6 forintov 48 denárov zložil oslobodený učeň. V tom istom roku v máji si prevzal Hoffman oslobodzujúci list. Matej Hoffman sa ako zlatník spomína v roku 1701 v Kremnici.

Majstrovský znak Michala Allerta, zdroj KÖZSÉGHY, Elemér Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig

Majstrovský znak Zachariáša Allerta, zdroj KÖZSÉGHY, Elemér Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig

Degustačná miska na víno, autor Michal Allert, zdroj Umelecko-priemyselné múzeum v Budapešti

Degustačná miska na víno, autor Michal Allert, zdroj Umelecko-priemyselné múzeum v Budapešti

V stredu 15. októbra 1687 prijal do cechu za učňa na päť rokov *Jána Nigriniho* (tiež: *Johann Nigrini*). Jeho ručiteľmi boli Andrej Buchan (tiež: *Andreas Buchan*) z významného mesta Redner (?) a rezbár Filip Bolffshober. V utorok 21. októbra 1692 po zložení čiastky 6 forintov a 48 denárov zlatnícky cech Jána Nigriniho oslobodil.

Vybrané dielo Michala Allerta

Od banskobystriického zlatníka sa v zbierkach Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti nachádzajú dve degustačné misky na víno. (Pozn. autora: v literatúra sa uvádza aj ako miska na servírovanie cukroví, alebo ovocia naloženého v alkohole). Tento typ nádoby na podávanie občerstvenia bol rozšírený predovšetkým v severnom Nemecku a Holandsku v 17. a 18. storočí. Misky sa vyrábali z cínu alebo medi vo veľkosti dlane s obojstrannými úchytmi. V Banskej Bystrici sa venovali v tom čase výrobu obdobných predmetov viacerí zlatníci. Boli to Alexander Kraudy, Erasmus Bergman alebo Ondrej Schüssler.

Plochá strieborno-pozlátená osemaločná miska má na dne cizelované vlnky a kvetiny v lalokoch. Ústredným motívom na dne misky je okrídlený kôň s chvostom ryby. Miska má liate volútovité uchá. Výška predmetu je 5 cm, priemer 16,5 cm a váha 154 gramov. Miska bola vyrobená okolo roku 1680.

Druhá miska je tvarom identická, je však vizuálne hlbšia, strieborno-pozlátená, s nevýrazným osemaločným tvarom. Na dne má cizelovaný výjav, v strede misky je špicatý výstupok, so špirálovitým rebrovaním. Z vonkajšej strany misky je vyrytý erb a iniciálami „MW“, umiestnenými v hornej časti erbu. Štít erbu tvoria štyri polia, ich výplň tvoria do kríža umiestnené dve ľudské a dve živočíšne (vták) figúry. Nad štítom je mriežková helma s korunou a prikrývadlami. Identická postava zo štítu je aj klenotom erbu. Ak miska vznikla pôvodne ako degustačná forma, vyrytá postava by mohla byť modifikáciou triumfujúceho Dionýza/Baccha. Motto na erbe chýba. Realizácia erbu predpokladá, že autor misky môže byť aj autorom erbu, mal základné vedomosti z heraldiky. Výška predmetu je 3,8 cm, priemer 13,3 cm a váha 80,5 gramov.

Z ďalších diel sú známe tri strieborné pozlátené kalichy, ktoré sú vo vlastníctve banskobystrickej evanjelickej cirkvi a. v. a jedna strieborná lyžica, ktorá sa nachádza v Maďarskom národnom múzeu. Michal Allert používal ako majstrovský znak, monogram pozostávajúci z písmen „MA“.

ZACHARIÁŠ ALLERT

Zachariáš Allert (tiež: *Zakariás, Zacharias Alerdt, Aliért*) je v cechovej knihe medzi zomrelými majstrami na 77. mieste. Bol synom banskobystriického zlatníckeho majstra Michala Allerta, päť rokov aj jeho učňom, a to v období od 2. decembra 1676 do 7. decembra 1681. V nedeľu 6. decembra 1693 ho slávnostne zapísali do cechu ako majstra. Majstrovský kus odmietol vyhotoviť, preto zaplatil 90 forintov. Jeho aktívna zlatnícka kariéra je ohraničená rokmi 1693 – 1701.

Výchova budúcej zlatníckej generácie

Zachariáš Allert sa po vzore otca venoval aj výchove ďalšej zlatníckej generácie. V utorok 5. apríla 1695 prijal do cechu *Jána Schullera* (tiež: *Johann, János Szuller*) na 6 rokov. Za prijatie do cechu zložil aj finančný obnos a v stredu 6. apríla 1701 ho z učenia oslobodili. So zlatníkom Jánom Schullerom sa stretávame v košickom zlatníckom cechu, kde pôsobil v rokoch 1725 – 1750. Zachariáš Allert používal ako majstrovský znak, monogram pozostávajúci z písmen „ZA“.

Vybrané dielo Zachariáša Allerta

Dielo tohto zlatníka sa nachádza v zbierkach Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti. Je to plochá strieborno-pozlátená osemaločná miska, na dne s cizelovaným erbom – v pletenej ovocnej girlande je umiestnený Majthényiho erb, nad ním je erbové motto:

Degustačná miska na víno, autor Zachariáš Allert, zdroj Umelecko-priemyselné múzeum v Budapešti

«•CVM•DEO•ET•DIE•» (*S bohom a sviatosťami*). Vnútorne steny misky sú zdobené rastlinným-ovocným ornamentom s plodmi. Miska má liate volútovité uchá. Výška predmetu je 7 cm, priemer 20,5 cm a váha 278 gramov. Vyrobená bola v roku 1694. V spodnej časti vnútornej strany laloku sa nachádza vyrazená banskobystriická cechová overovacia značka s rokom 1694 a vedľa nej majstrovská značka Zachariáša Allerta.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica

Pramene a literatúra:

- GLOCKO, Filip: *SAMUEL LIBAY - život a dielo banskobystriického zlatníka*. Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5.
- JURKOVIČ, Emil: *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Vydalo OZ Pribicer – 1. banskobystriická vzdelávacia a kultúrna spoločnosť pre Mesto Banská Bystrica. Banská Bystrica, Tlačiarne BB 2005, ISBN 80-969366-2-X.
- KÖZSÉGHY, Elemér: *Magyarország ötvösjegyek a közép-kortól 1867-ig*. Budapest 1936.
- MIHALIK, Sándor: *Besztercebányai ötvösök a XV – XIX. században*. In: Múzeumi és könyvtári értesítő.
- TORANOVÁ, Eva: *Zlatníctvo na Slovensku*. Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystriický cech 1443 – 1872, C 43/3, Protokol 1641 – 1872, inv. č. E – 115.
- A BÁNYA VÁROSOK OLVASMÁNYAI (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) 1533-1750, OSZK – Scriptum Rt. Budapest – Szeged 2003, ISBN 963 200 468 X, HU-ISSN 0230-8495.

DOBOVÉ REKLAMY Z BANSKEJ BYSTRICE

Športovný dom
Ernest Sebők
Banská Bystrica.

Rybárske, poľovné, foto,
footballové, cyklistické,
tennisové, turistické, ly-
žiarske a iné športové
potreby.

**TURISTI! OBUV štrapač-
nu, turistickú v
prvotriednom prevedení má len**

Moderna
obuv

Jindrich Berčík Banská Bystrica, Dolná ul. 7. -- Telefon 129.
Novinky luxusnej obuvi, tiež ručne pracované
v nádhernom prevedení.
Tenisky! — Kúpačky! — Cvičky!

NA NOVO

barvi a čistí šaty, hodváb,
pánske obleky, kabáty,
goliere atď. 1000000000
firma

DAVID KEMÉNY,
továrňa na barvenie, chemické čistenie
a parné pranie bielizne
BANSKÁ BYSTRICA
Horná ulica 16. Telefon čís. 117.

Mnohé písomné uznania za prvo-
triednu bezvadnú prácu. 1000000
Lavné ceny! 26 ročná firma!

EMIL JURKOVIČ A EPIDÉMIE

Niektó raz povedal, že história ľudstva sú iba dejiny vojen. Nič tak nemenilo pomery na kontinente, ako vojenská konfrontácia, avšak ruka s rukou vojnových konfliktov ľudskú civilizáciu decimujú aj početné epidémie. Sú omnoho početnejšie než vojny a väčšina miest má dlhý zoznam kritických období, keď ich sužovala, tá-ktorá epidémia. Banská Bystrica nie je výnimkou. Epidémie sú staré, ako ľudstvo samé. Nie je preto známe, kedy na sa našom území epidémie objavila po prvý raz. Vojna a epidémie dlho dejinami kráčali vedľa seba. Zdecimovaná krajina bez obyvateľstva bola ľahkou korisťou pre nepriateľa a nepriateľ bol častým prenášačom chorôb.

História zaznamenala prvú pandémiu v roku 542, ktorá zasiahla územie od Etiópie až po Írsko. Dostala pomenovanie podľa vtedajšieho byzantského panovníka Justiniana I. Bola to epidémia pravého moru, ktorá sa v menšej sile, ale za to pravidelne vracala až do roku 622. Predpokladá sa, že oslabením obyvateľstva vplyvom týchto epidémií došlo k úbytku v armáde. Byzantská armáda bola značne oslabená, a to umožnilo rozšírenie islamu v Stredomorí. Nie je známe, či aj tento mor sa nejakým spôsobom prejavil na terajšom území Slovenska, alebo dokonca priamo v našej Banskej Bystrici, respektíve na okolitých hrádkoch a sídliskách. Emil Jurkovič tieto dejiny nepoznal, avšak v listinách mestského archívu, z ktorých pri svojom štúdiu vychádzal, sa o epidémiách nachádzalo dostatok materiálu. Tieto spracoval do kapitoly „Zdravotníctvo“.

V úvode Emil Jurkovič uvádza, aké dôsledky mali na krajinu vojny a epidémie:

Protiturecké vojny, ktoré vyplnili takmer celé dve storočia, nevidaným spôsobom kynožili obyvateľstvo Uhorska. Dôsledkom bolo, že zem ostala neobrobená, zbažinatela a následne vo veľkom podporovala rozširovanie najrôznejších nemocí, pre ktoré bol biedy chudobný ľud vynikajúcou živnou pôdou.

Veľmi správne si všima súvis medzi sociálnym položením obyvateľstva a šírením epidémií, i keď to nebol jediný faktor, ktorý na danú skutočnosť vplýval. Vojny a chudoba sa výrazným spôsobom podieľali na šírení epidémií, ďalšou dôležitou skutočnosťou bola nízka, alebo žiadna úroveň zdravotníctva, minimálna hygiena a prakticky žiadne účinné lieky.

Zaujímavá je však aj iná skutočnosť, na ktorú upozorňuje, a to nezáujem štátu:

S celoštátnymi opatreniami proti chorobám z tohto obdobia sa stretávame len raz, a to v roku 1541: usilovali sa zabrániť ďalšiemu šíreniu epidémií, ale zväčša ostali neuskutočnené. Žiadne kroky neboli prijaté ohľadne lekárskej praxe, lekární, ránhojčov, špitá-

lov, vodovodov a kanalizácií; o to menej vzhľadom na čistenie ulíc, kúpeľov či veterinárstva. Nič z uvedeného vtedy ešte nepredstavovalo štátny záujem a ostávalo čisto na úrovni vnútromestskej záležitosti.

Ani Banská Bystrica na tom nebola inak. Opatrenia, ktoré prijímala, vychádzali z dobového poznania, to bolo často pod vplyvom povier a mýtov. Na druhej strane je potrebné povedať, že sa zvyčajne bránili ako najlepšie vedeli.

Ďalej uvádza jednotlivé pohromy, ktoré zasiahli Banskú Bystricu. Asi nikoho neprekvapí, že najhoršou a najčastejšou epidémiou bol mor. Emil Jurkovič celkovo uvádza 63 rokov, keď mor postihol Banskú Bystricu. Je však potrebné povedať, že niektoré z týchto rokov sú opakované výskyty jednej epidémie (druhé a ďalšie vlny) a tiež, že pod pojmom mor sa v minulosti mohli uvádzať aj iné choroby. I tak je číslo 63 morových epidémií v dejinách mesta veľmi odstrašujúce.

V roku 1485 mesto mala sužovať anglická horúčka sudor anglicanus a v 16. storočí aj škvrnitý týfus, ktorý sa v meste opätovne objavil v roku 1683. V roku 1530 sa objavila francúzska horúčka, alebo dnešným pojmom syfilis. V tomto období mesto bojovalo aj s besnotou. Poslednú chorobu, ktorú Emil Jurkovič spomína a ktorá spôsobila výrazné škody na ľudských životoch ako aj ekonomike mesta, bola cholera. Tá sa v meste po prvý raz objavila v roku 1831 a potom ešte aj v roku 1849.

Okrem výpočtu epidémií a dopadov na mesto sa Emil Jurkovič

venuje aj tomu, ako sa Banská Bystrica bránila rôznym epidémiám. Zvlášť, a je potrebné povedať, že oprávnené vyzdvihuje počínanie Karola Ota Mollera, ktorý v rokoch 1709 až 1719 svojimi opatreniami, ktoré mestský magistrát nielen vypočul, ale aj dodržiaval, zachránil mesto pred epidémiami. Moller si za svoje zásluhy vyslúžil čestný titul Uhorský Hippokrates a bol povýšený do šľachtického stavu.

Emil Jurkovič sa podrobnejšie venuje aj obom epidémiám cholery. Opisuje ich priebeh, ako aj opatrenia, ktorými sa mesto pokúšalo voči nákaze brániť, avšak tentokrát neúspešne.

Richard R. Senček,
Slovenské banské múzeum
Banská Štiavnica

Literatúra: JURKOVIČ, Emil. Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica – na základe poverenia predstaviteľov mesta napísal v rokoch 1896 – 1922 Emil Jurkovič.

Banská Bystrica: Občianske združenie Pribicer – 1. banskobystrická vzdelávacia a kultúrna spoločnosť pre Mesto Banská Bystrica. 2005, ISBN 80-969366-2-X.

Tanec kostier - obľúbený motív v časoch morovej epidémie

Smrť si nevyberá - rodičom berie dieťa

JOZEF HOBL - AUTOR KALEIDOSKOPICKÝCH OBRÁZKOV ZO STREDNÉHO SLOVENSKA

Jozef Hobl (*22. 10. 1869 Plaňany u Kolína - † 26. 11. 1943 Praha) bol dramatik, novinár, spisovateľ, divadelník. Počas svojho pôsobenia na Slovensku napísal dielo Kaleidoskopické obrázky zo stredného Slovenska (1926). Ide o satyrické a humoristické črty písané do Horehronských novín Pod čiaru v rokoch 1923 - 1925. Prinášame vám črtu o Banskej Bystrici spolu s autorovým predhovorem. Knihu vydala Nová stolová spoločnosť v Lučenci v roku 2000 za príspevnia Komunitnej nadácie Zdravé mesto a Spiller Farmer podľa vydania z r. 1926.

Predmluva

Spočíva to už v ľudskej povahe, že človek na minulé veci skoro a rád zabúda. V svojich Kaleidoskopických obrázkach vykreslil som mnohé pamätihodné udalosti, zobrazil mnohé osobnosti a ľutoval by som toho, keby všetko toto malo byť zabudnuté. Je v týchto črtách obsažené aj kus mojej práce venovanej od prevratu Slovenska, ktoré som mal tak úprimne rád.

Banská Bystrica

„Za živa v Bystrici, po smrti v nebi.“ Toto porekadlo počujú Bystričania pri každej oficiálnej a neoficiálnej príležitosti. Najčastejšie užíva sa ho posiaľ pri slávnostných banketoch, a tu je aj najpriliehavejším. Pri takýchto príležitostiach chvália Bystricu dokonca i Zvolenčania a Martinčania, ktorí ináč krásu Bystrice nikdy neprečujú. Tote porekadlo vyslovili mnohí, ktorí Bystricu vôbec nepoznajú, alebo poznajú ju len povrchné. Bohužiaľ, oficiálny jej popis je veľmi neúplný a nech mi je dovolené, aby som na pamätihodné miestenosti, veci a osoby upozornil váženého čitateľa týmto obrázkom.

V prvom rade honosí sa Bystrica číslom „6“. Je podivuhodné, že do domu číslo 6 nájdú cestu nielen občania domáci, ale temer i všetci cudzinci a to i bez sprievodčieho. Tu v tomto dome, -vlastne len v jeho prízemných miestnostiach schádzajú sa vyznavači všetkých vyznaní príslušníci všetkých národností, politických organizácií všetkých stavov. Žid i kresťan, proletár i burzou, kvetúca a značne odkvitnutá mládež. Tu ukojujú túhu po kultúre, vede a práci tí najsmädnejší. Tu bije srdce kultúrneho i nekultúrneho banskobystrického života.

Zavreš li vinárňu v 6 ke, nieto v Banskej Bystrici kultúrneho života. Nemáme Národného domu, nemáme divadla, nemáme koncertnej sieň, nemáme nateraz ani riadne kaviarne, ale máme „šestku“. A preto za živa v šestke a kde po smrti..., to je ľahostajné!

Návšteva bývalej kaviarne „Slávia“ sa neodporúča. Veď je beztak povolená len v úradných hodinách. Kľúč si vyžiadať v kancelárii finančného riaditeľstva. Pamätná je táto miestnosť preto, že v nej už niekoľko mesiacov nič nieto. Je úplne prázdna a cigánskou hudbou nie sú vyrušovaní obyvatelia tohoto domu, poplatníkmi tak milovaného.

Židovské kasíno má názov viac len symbolický. Schádzajú sa tam i kresťania, ktorých od židov ani nerozoznáš. Karty sa v tejto miestnosti nehrajú. Hovorí sa tam len po slovensky a prístup majú len členovia a nimi uvedení hostia.

Veľmi pozoruhodnou je fontána (vodomet) na námestí. Počas vianočnej doby bol miesto nej ako symbol mieru a lásky postavený vianočný stromček. Bol okrášlený barevnými žiarovkami a veľkou hviezdou a žiaril niekoľko večerov na obdiv promenujúceho obecnstva. V krátkych prestávkach hviezda vždy zhasínala, čo ľudová strana pripisovala Čechom za vinu. Komunisti tvrdili, že je to sovietska hviezda ukazujúca k Moskve a horšili sa nad tým zhasínaním, ponevák po tme by snadno mohli zablúdiť. Kresťanským sociálom svietila k Bethlenu! (Pozn. red.: V rukopise je chyb, má byť k Betlehemu, mohlo by viesť k nedorozumeniu.)

Nič iného na stromčeku nebolo - čo sa odôvodňuje sporivosťou. Otcovia mesta darovali stromček a kde by to viedlo, keby mali naň i niečo kúpiť!

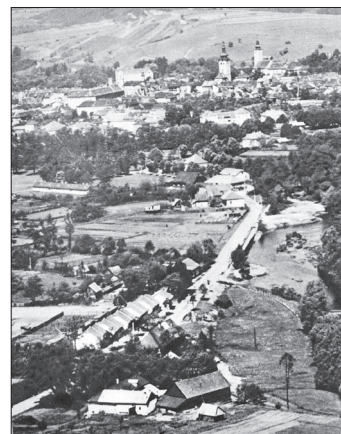
Politické rozvrstvenie v Banskej Bystrici je veľmi rôznorodé. Sú to strany štátotvorné a neštátotvorné. V popredí tu stojí strana kresťan-

skosociálna, ktorá sa - vraj trikrát denne modlí za blaho československej republiky. Pobožnosti tieto som však posiaľ nevidel, preto nemôže túto povest zcelu určite potvrdiť. Na čele strany stojí vážený advokát, ktorý vo svojom záujme a v záujme republiky cestuje po celom Slovensku a preto sa s ním v Banskej Bystrici zriedka kedy dá shovárať. V jeho neprítomnosti obhajujú záujmy strán; majstri rôznych cechov, menovite sv. Kryšpina, čím si niektoré malé nerozvážnosti, ako: tábory ľudu, Petöfihoi slávnosti atd., -odôvodnené. Pri prejavoch na námestí rečnia rečníci tejto strany obyčajne so stola, čo býva menovite pri nekorrektnom chovaní sa prítomných poslucháčov iných strán pre rečníka trochu neprijemným. Stalo sa, že starý pán Konštantín Kniha pri jednom prejave kresťanskí sociálnej strany namiesto rečnenia, prevádzal na stole rôzne prostcovíky, takzvané: „Kleňkybuňky“

Je tu ďalej strana komunistická, ľudová, sociálne demokratická, strana čsl. socialistov, národne demokratická, roľnícka, národná a niekoľko

Pohľad na Banskú Bystricu z prvej polovice minulého storočia

strán, ktoré nemajú žiadneho mena

Sú tiež opatrní, ktorí sú buďto vo všetkých stranách, alebo v žiadnej strane. Nie je to ostatne žiadnou zvláštnosťou, nájde sa to vo všetkých mestách, či takzvaných veľkých obciach.

Zaujímavou ukáskou kosmopolitizmu je banskobystrické večerné korso. Vlastenectvo je to prekonaným stanoviskom. Tu hovorí sa najviac maďarský a robia to najviac takí ľudia, ktorých rodičia maďarský nevedeli.

Vláde a republike nadávajú neštátotvorné strany v všetkých rečiach. Avšak keď sa niečo žiada, užívajú dôsledne slovenčinu.

Divadlo sa hrá v Banskej Bystrici často. Zavše pekne zavše menej pekne. Hercov je pomerne nedostatok, kritikov ale nadbytok. Hercom, kritikom môže byť každý či tomu rozumie alebo nie. Sú to remeslá úplne voľné.

Kapelník Holeček pestuje operu a operetu. Stojí to mnoho sebazaprenia, práce, času a peňazí. Veľká tá práca sa všeobecne uznáva, avšak podporuje sa len mravne. Ani vláda, ani mesto, ani iné korporácie o nejakej inej podpore dosiaľ nepremýšľali.

Poveš, že sa v Banskej Bystrici postaví miesto divadla ešte jedna „šestka“, nezakladá sa na pravde. Na stavbu divadla sa vôbec nepomýšľa a šestka potrebám kultúrnych občanov ešte na dlhú dobu postačí.

Župný úrad v Banskej Bystrici nehľadáte. Prestáhoval sa do Zvolena. Záležitosť nie je ešte ukončená. Bystrica podnikne heroický zápas za návrat župana, župných úradníkov a archiválnych spisov, ktoré obeť previezol do Zvolena pán Löwy (nezameň s levom) a zbytok, ak to bude žiadúce pošle sa poštou. Totiž tie spisy, lebo úradníci chodia denne vlakom do Zvolena a späť sami. Ich príchod ráno na nádraží živo pripomína sprievod duchov z hry: „Mlynár a jeho dieťa“. Zo župného sídla Zvolena vracajú sa večer po ťažkej práci do Banskej Bystrice veselí a svieži, ponevák vzdor všetkým zvláštnostiam tohoto mesta predsa len zostane ich želaním: „Za živa v Bystrici, po smrti v nebi“. Ovšem, do toho neba sa prílišne neponáhľajú.

A konečne upozorňujem na malý domček na Hornom námestí proti Flittnerovej lekáreň. Dámy vchádzajú doňho s jednej, páni s druhej strany a v prostriedku sa predávajú cukríky, ktoré sa ale vyrábajú inde.

(28. 1. 1923)

STRATENÁ V ČASE: ALŽBETA GWERKOVÁ - GÖLLNEROVÁ

Pokračovanie zo str. 1.

Mrzí ma to, ale nikdy som nepátrala pre nedostatok času po ďalších poznatkoch, pretože moja pozornosť bola orientovaná na iné osobnosti a udalosti. Postupne však ku mne prenikali rôznorodé čriepky informácií z rozličných zdrojov. No bezprostredný podnet k napísaniu tohto príspevku som dostala v septembri t.r., keď sa v Stredoslovenskej galérii konalo stretnutie s režisérkou pripravovaného filmového dokumentu o tejto osobnosti – Annou Gruskovou. Tam som sa dozvedela množstvo informácií o motivácii k nakrúteniu filmového portréту, ako aj o stále chýbajúcich detailoch z jej života a diela. Režisérka a dramaturgička sa osudom Alžbety Gwarkovej-Göllnerovej zaoberá už niekoľko rokov, doposiaľ k jej reálne prezentovaným výstupom patrí divadelná hra Demokratka Erža, ktorú premiérovala v roku 2021 s banskoštiavnickými hercami alternatívneho divadla. Režisérka si dobre uvedomuje, že stále chýbajú úplné poznatky o tejto inšpiratívnej žene, preto si našla do filmu náhradu reality – tanečníkov zo Štúdia tanca v Banskej Bystrici, ktorí výrazovými prostriedkami imaginárne stvárnajú zatiaľ nepoznané. Film by mal mať premiéru v r. 2022. Kým sa tak stane, skúsme sa dozvedieť o Alžbete Gwarkovej-Göllnerovej viac, či vrátiť doteraz uvádzané fakty.

Alena Bolfová zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici uvádza:

„O Alžbete Gwarkovej-Göllnerovej sa napísalo veľa neoverených informácií, ktoré sa opakované citujú. Na základe archívneho výskumu niektoré z nich uvádzam na pravú mieru. *Nebola Židovka*. Ako uvádzajú viaceré dostupné zdroje, pochádzala z čisto evanjelickej rodiny, potvrdzujú to aj matričné záznamy z obce Brezno. *Rodičia nezomreli pri vyčíňaní opitých vojakov, ktorí sa vracali z prvej svetovej vojny*. Otec, Karl Otto Göllner, bol verejný notár v obci Čierny Balog, pochádzal však z Brezna. Z Brezna bola aj jeho manželka, Otília Göllnerová, rod. Holéczyová, žena v domácnosti. Do rodiny Göllnerovcov sa narodilo päť detí, rodičov však prežila len Alžbeta – Erža a jej osem rokov mladšia sestra Klára.

Alžbeta prežila detstvo vo svojom rodisku v Čiernom Balogu, neskôr v Brezne. V roku 1920 Alžbeta osirela. Jej otca však nezastreli, ani matku neubili, ako sa traduje. Otec zomrel 5. 2. 1920 na ochorenie nazývané ruža a matka v tom istom roku, presnejšie 28. 6. 1920, podľahla rakovine brušnej dutiny. Alžbeta ostala len so sestrou, ktorá o dva roky neskôr ako deväťročná skonala na šarlach. Po smrti rodičov boli sestry zverené do opateri starých rodičov z matkinej strany. Tútorom im bol starý otec Ján Holéczy, bytom v Brezne, povoláním mäsiar. Alžbeta bola síce zaopatrená, ale takmer nemajetná, pretože väčšinu finančnej pozostalosti po otcovi stvorila matka choroba. Starých rodičov z otcovej strany nepoznala, pretože zomreli ešte pred koncom 19. storočia.“

Nasledujúcich osem rokov strávila mladučka Alžbeta v Banskej Bystrici, tu v rokoch 1917-19 študovala najskôr na obchodnej škole, následne (1919-1925) na dievčenskom gymnázii Karola Kuzmányho. Do Alžbetinho života významne vstúpila jej profesorka Jarmila Zikmundová, pôvodom Češka. Zikmundová sa aktívne zapájala do kultúrneho života v Banskej Bystrici a v Alžbete pestovala silné sociálne cítenie, vzťah k pedagogike a demokratickým hodnotám. Pôsobila v bansko-bystrickom ženskom spolku, a to inšpirovalo aj Alžbetu, aby sa výrazne postavila na stranu žien v spoločnosti.

Práve ona ju naviedla na štúdium češtiny a maďarčiny na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (1925-30), absolvovala aj študijné pobyty na Sorbonne v Paríži a v Kluži. Postupne pôsobila ako učiteľka v Spišskej Novej Vsi, v Rimavskej Sobote a na maďarskom učiteľskom ústave v Bratislave. Vedecky pracovala aj v oblasti historiografie, sústredila sa na obdobie starších slovenských dejín v období reformácie.

Neskôr sa zamerala na problematiku maďarskej literatúry 19. a 20. storočia, spolupracovala aj na slovensko-maďarskom slovníku. Venovala sa i výskumu slovenskej literatúry, pripravila medailóny o popredných slovenských spisovateľoch, v rukopisoch zanechala monografie o E. M. Šoltésovej a teoretickú prácu o románe. Ako jediná Slovenka zastupovala vedecké pracovníčky na medzinárodných konferenciách v Paríži, Zürichu a v Krakove. Bola v redakčnej rade časopisov Prúdy aj Družstevní práce. Ako vedeckú pracovníčku a prekladateľku si ju československá vedecká spoločnosť vysoko cenila. Bola rovnako kritická k sebe aj k druhým. Usilovala sa nastoliť spravodlivosť v profesionálnom i osobnom živote. Vynikala intelektom a zanietenosťou, bola výborná rozprávačka a rečníčka.

V čase, keď vyše tridsaťročná Dr. Göllnerová zostavovala spolu s Jarmilou Zikmundovou jedinečnú 600-stranovú publikáciu *Žena novej doby*, v ktorej dali priestor viacerým ženským osobnostiam, napr. Terézii Vansovej, Ester Martinčekovej-Šimerovej a i., darilo sa jej v práci aj v súkromnom živote. Mala za sebou doktorát na Karlovej univerzite v Prahe, napriek neprajnosti niektorých kolegov sa mohla popýšiť čerstvo dokončenou a publikovanou habilitačnou prácou na Univerzite Komenského v Bratislave, kde sa s ňou rátať ako s nastupujúcou osobnosťou

Budova Dievčenského gymnázia Karola Kuzmányho

modernej hungaristiky.

Po prvom vydaní *Ženy novej doby* v nakladateľstve Tatry v roku 1938 sa dvojica editoriek rozhodla vydať knihu znovu za vlastné. Dňa 15. marca 1939 však bola vyhlásená prvá Slovenská republika, ktorá od začiatku smerovala k totalitnému režimu. Všetko, čo bolo spojené s československou myšlienkou, s emancipáciou ženy a s demokraciou, bolo nežiaduce. Pod tlakom okolností sa editorky rozhodli už takmer

vytlačené druhé vydanie zachrániť tým, že v súlade s dobovými požiadavkami z Knihy pre demokratickú výchovu ženy spravili knihu pre národnú výchovu ženy a odstránili úvodný citát T. G. Masaryka. Kosmetický ústupok novým poriadkom však nepomohol. Obe vydania boli skonfiškované. Ústredňa štátnej bezpečnosti vydala 20. 2. 1940 zákaz dopravy knihy poštou aj po železnici, nesmela sa predávať, ani inak šíriť. Ešte predtým sa od nej dištancovala Živena, najstarší slovenský ženský spolok, s ktorým obe zostavovateľky spolupracovali.

V zborníku *Žena novej doby* zostavovateľka a autorka úvodu uvádza: „Máme síce možnosti byť demokratmi, ale sme ešte veľmi vzdialení tomuto ideálu, na ktorého základoch bol založený náš štát. Ústava

sama demokraciu nerobí, záleží na občanoch, aby ju čo najdokonalejšie a najdôslednejšie uviedli v život“.

Myšlienka, že treba demokraticky nasmerovať najmä ženy, lebo ony vychovávajú budúcu generáciu, viedla pracovitú a múdru ženu k činu. Novátorstvo koncepcie knihy, ktorá je vlastne učebnicou, spočíva v prepojení súkromnej a verejnej sféry ženského života.

Život v Bratislave (1934 – 1939) Alžbete zmenil osudové stretnutie s maliarom Edmundom Gwarkom. Iveta Chovanová (SBM - Galéria Jozefa Kollára v Banskej Štiavnici) uvádza: „Ambiciózny maliar Edmund Gwerk (1895-1956) začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia prichádza do Bratislavy, aby tu rozvinul svoj maliarsky program a etabloval sa širšej umeleckej scéne. Sám sa charakterizuje ako umelec – proletár, ktorý odhodlane kráča na ceste za zmenami, za spravodlivým svetom. Od reality uniká do vizionárskych krajinárskych scén, ktoré balansujú na hrane reality a snov. Gwerk svojou bratislavskou autorskou výstavou v roku 1937 chcel uzavrieť bratislavskú etapu a plánoval návrat do Banskej Štiavnice. Stretnutie s Alžbetou Göllnerovou, talentovanou vedkyňou a pedagogičkou, maliarom

S manželom Edmundom Gwarkom

vi celkom neplánovane a zásadne mení život. Priateľstvo, dôvera a láska s duševne bohatou a inšpiratívnou ženou prinášajú do umelcovej tvorby nové frekvencie. Rodinné zázemie, nekonečné intelektuálne diskusie, spoločné zdieľanie krásy a ideálov s Alžbetou tvoria rámec a zdroj pre jeho intenzívnu tvorbu. Gwerk sa autorsky posúva, znovu objavuje, analyzuje, odvážne abstrahuje, transformuje nové pocity. Nečaká na náhody, teší sa naplno zo života *tu a teraz*, so svojou ženou.“

Režisérka Anna Grusková k tomu pridáva: „Dr. Alžbeta Gwerková- Göllnerová prišla r. 1939 do Banskej Štiavnice ako manželka známeho maliara Edmunda Gwerka. Už tento fakt vzbudzoval veľký záujem. Aká je tá, ktorú si majster po mnohých ľúbostných vzťahoch konečne vyvolil? Nepodobala sa miestnym kráskam a jej názory na úlohu ženy v spoločnosti boli v rozpore so silnejšou klérofašistickou orientáciou slovenských politických elít. Alžbeta opustila sľubne sa rozbiehajúcu kariéru na Komen-ského univerzite v Bratislave a začala učiť na banskoštiavnickom Gymnáziu Andreja Kmeťa. Pustila sa do demokratickej výchovy mládeže, vzbudzovala nadšenie svojich študentov a študentiek a nenávisť niektorých prerožimných kolegov.“

Počas rokov 2. svetovej vojny sa umelecký pár neodmlčal. Alžbeta vplývala na mládež a ilegálne okolo seba organizovala mladých pokrokových študentov, ukrývali odbojárov, zbierali potraviny či šatstvo, šírili letáky. V auguste 1944 sa manželia jednoznačne pridali k Povstaniu. Alžbeta sa stala členkou revolučného národného výboru v meste, z rozhlasu zneli jej antifašistické relácie. Istou komplikáciou bolo manželovo ochorenie, na srdce sa liečil už rok predtým. Po potlačení SNP odišli spolu so stovkami iných do hôr. Edmund Gwerk cítil, že zdravie mu nedovoľuje takýto spôsob života, preto sa rozhodol vrátiť domov. A hoci Alžbetu všetci presviedčali, aby v horách zostala, rozhodla sa odísť s manželom a opatrovať ho. Zakrátko ju 10. novembra zatkl gestapo po vyše 700 udaniach (!) od miestnych zapredancov a odvliekli ju do bansko-bystrickej sedrie. V tom čase sa tam nachádzal aj jej študent Emil Oliver

Bakoš, ktorý však zostal nažive. Alžbeta také šťastie nemala, po krutom vyšetrovaní a mučení bola ako 39-ročná obeťou popráv v protitankových zákopoch v Kremničke 18. decembra 1944. Patríla tak k 747 obetiam najväčšej vojnovnej tragédie na Slovensku.

Edmund Gwerk nemal o nej dlho žiadne správy, no úprimne dúfal, že sa niekde objaví. Nádej zhasla pri odhalení masových hrobov, keď bola lekárom MUDr. Petelenom identifikovaná. Zúfalý manžel sa rozhodol pochovať ju na bansko-bystrickom ev. cintoríne, kde po rokoch spočinul aj on sám. Zanevrel totiž na banskoštiavnických rodákov, ktorých vinil za smrť svojej ženy, dokonca sa tam konal aj súd s podozrivými uda-vačmi, ale vinník zostal nepotrestaný.

V texte sme uviedli meno Emila Olivera Bakoša (rodáka z Pukanca),

Gwerkovej študenta, z ktorého sa stal vedecký pracovník - kulturo-ológ. Oblúbená profesorka zanechala v ňom hlboký dojem aj kvôli jej tragickému osudu, nezabudol na ňu a pričínal sa svojím spôsobom o uchovanie jej odkazu. Zostavil dve publikácie z jej pozostalosti, ktoré vyšli jeho zásluhou a sú k dispozícii záujemcom. Prvá - *Literárno-historické a kritické práce Dr. Alžbety Gwerkovej-Göllnerovej* (2003) a druhá - *Korešpondencia Edmunda Gwerka a Alžbety Gwerkovej-Göllnerovej* (2008). Obdiv k uvedenej žene prešiel aj na jeho syna, vysokoškolského pedagóga v odbore filozofia a estetika Olivera Bakoša, ktorý dal opraviť hrob manželov v roku 2014.

Alžbeta Gwerková – Göllnerová zanechala po sebe pozoruhodné svedectvo v podobe literárno-vedných prác i priekopníckej publikácie *Žena novej doby*. I v jej prípade sa ukazuje, že aj knihy majú svoje osudy. Celé latinské príslovie, ktorého autorom je rímsky gramatik Terentianus Maurus, však znie: *Pro captu habent sua fata libelli*. *Osud knížiek závisí od chápatosti tých, čo ich čítajú*. Tak teda čítajme s porozumením. A vráťme Alžbete Gwerkovej-Göllnerovej také miesto v národnej histórii, aké jej nesporne patrí.

Jana Borgulová

Miesto posledného odpočinku manželov Gwerkovcov v Banskej Bystrici

STOLPERSTEIN PRE RODINU VANČOVÝCH

Banská Bystrica dostala ďalšie štyri pamätné kamene Stolperstein. Stalo sa tak v sobotu 6. novembra 2021, v deň výročia zaistenia Jána Vanča nemeckou Sicherheitdienst. Sú umiestnené v chodníku neďaleko miesta, kde s rodinou býval a odkiaľ bol aj s manželkou a dvomi synmi odvedený do gestapáckej väznice a potom, 13 dní nato, dňa 19. decembra 1944 spolu s nimi popravený v Kremničke na Vyšnom potoku.

O Jánovi Vančovi a jeho tragickom príbehu sme písali v Bystrickom Permon 3/2019 (s. 10-11; A. Havlíčková: Vančov mlyn - zabudnutý, ale veľavravný objekt). Ján Vančo sa zapísal do dejín Banskej Bystrice ako nacistický odporca a podporovateľ povstalcov po stránke materiálnej, ale aj finančnej. Bol prispievateľom príspevkov na k tomu zriadený účet v Národnej banke v Banskej Bystrici. Podporoval partizánsky oddiel Pomstiteľ, ku ktorému sa pridali aj zamestnanci Slovenského slobodného vysielateľa, vydávajúci časopis Mor ho! Po potlačení Slovenského národného povstania ukrýval v pivničných priestoroch rozpadajúceho sa mlynu v bezprostrednej blízkosti svojho domu prenasledovaných židovských spoluobčanov pochádzajúcich z táborov v Novákoch a Vyňniach a nacistami hľadaných ranených povstalcov.

Pamätné kamene Stolperstein sú európskym projektom, ktorý založil nemecký umelec Gunter Demnig pred desiatimi rokmi. Odvtedy sa uložili na území Európy do 100 000 Stolperstein - kamienov určených k symbolickému podnieteniu sa, ktoré nemo svedčia o zmiznutých spoluobčanoch, zavraždených nacistami. Každý stolperstein

je betónovou kockou s mosadzným povrchom, do ktorého je vryté meno obete s dátumom narodenia a úmrtia, i miestom zavraždenia. Stolpersteiny sa vsádzajú do chodníka, aby sa okoloidúci bol nútený zohnúť a akoby v pokľaku si prečítal meno a osud obete nacistického režimu a aby jej touto, akoby poklonou, vzdal nemú a aspoň minimálnu úctu. Stolpersteiny tak od 6. novembra 2021 „zobia“ už aj miesto na Lazovnej ulici, nachádzajúce sa neďaleko múru obopínajúceho evanjelický cintorín.

Ukladanie Stolpersteinov rodiny Vančových 6. 11. 2021

Autorom konštrukčnej kompozície pre všetky štyri kamene, za Jána Vanču, jeho manželku i oboch synov, je umelecký kováč Matúš Jančura. Inštalované boli študentom Akadémie umení, Martinom Bízikom. Osadené boli za prítomnosti zástupcu a koordinátora OZ Antikomplex, Andreja Čierneho, vážených pánov, župana Jána Luntera a viceprimátora Milana Lichého, žijúcich príbuzných popravenej rodiny Vančových, štyroch členov redakčnej rady Bystrický Permon, zástupcov ŽNO Banská Bystrica, miestnych médií a širokej verejnosti. Na podujatí odznel aj príbeh Jána Vanču z úst autorky článku a zároveň redaktorky časopisu Bystrický permon. Na záver sa všetci zúčastnení presunuli na evanjelický cintorín na Lazovnej ulici, kde si mučenícku smrť celej rodiny uctili zapálením sviec na ich hrobch a chvíľou pietneho ticha. Chodník na Lazovnej ulici nesie mená štyroch ľudí, ktorí sa zapísali do dejín Banskej Bystrice a navždy ju ovplyvnili. Určite na ich činy a nacistami určený osud nikdy nezabudneme.

Anna Havlíčková

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

HRB – GEOGRAFICKÝ STRED SLOVENSKA

Takmer každá krajina sveta dnes už má určený geografický stred štátu. Proces určovania geografického stredy je náročný a zdĺhavý, nie však nemožný. Dôkazom toho je aj malebná krajina v strede Európy, Slovensko. Samotné srdce štátu sa nachádza v jeho centrálnej časti. V literárnych zdrojoch sa za stred nášho štátu považuje kóta Hrb s nadmorskou výškou 1 255 m n. m. Nachádza v Banskobystrickom kraji, v malebnej dedinke Ľubietová, vzdialenej 20 km od krajského mesta Banská Bystrica. Ľubietová bola v minulosti známa baníctvom a hutníctvom medi, čo jej prinieslo slávu. Po úpadku mediarstva si našla náhradu v ťažbe a spracovaní železa (Šišiak, 1996).

Chata pod Hrbom

Tabuľa pri chate pod Hrbom

Poloha Hrbu bola vypočítaná pomocou metódy geometrických priesečníkov. Jeho súradnice sú 48° 48' severnej geografickej šírky a 19° 32' východnej geografickej dĺžky (bbsoo, 2012).

Chata pod Hrbom

Panoramatický výhľad z hrbu

Hrb je severným výbežkom andezitového masívu Ľubietovského Vepra, ktorý leží na severnej hranici našej najväčšej a najzachovanejšej sopky chránenej krajinné oblasti Poľana. Sedlo pod Hrbom je hraničným s Veporskými vrchmi. Na rozdiel od Klenovského Vepra, ktorý má kryštalické jadro a andezitový príkrov, Hrb a Ľubietovský Vepor sú vulkanické aj v jadre, o čom svedčia geologické mapy. Hrb spolu s Ľubietovským Veprom tvoria národnú prírodnú rezerváciu Ľubietovský Vepor. Rezervácia pokrýva takmer celú časť masívu pripomínajúcu chr-

bát divej svine, z čoho vzniklo aj označenie Vepor. Na ploche 125 ha sa chránia okrem spomínaného andezitového hrebeňa aj pôvodné lesy spolu s vegetačnými stupňami. Nachádzajú sa tu buky, jedle a smrekové doplnené javorom horským či jarabinou.

Súčasťou fauny sú aj veľké šelmy ako medveď, vlk, rys. Rezervácia je v piatom stupni ochrany a jej územie je len minimálne narušené ľudskou činnosťou.

Vrch Hrb tvorí takmer 40 metrové skalnaté bradlo. Prírodné bohatstvo poskytuje nielen impozantnú prírodu na správne využitie voľného času, ale aj panoramatický výhľad na takmer všetky svetové strany, okrem tej južnej. Naskytne sa nám pohľad na západnú časť Nízkych Tatier, za dobrej viditeľnosti aj Kráľovu hoľu a najvyššie štíty Vysokých Tatier. V severozápadnej časti výhľadu dominujú Veľká Fatra a Kremnické vrchy. Z hrbu je možné vidieť celkovo až na 7 pohorí. Malou zaujímavosťou v súvislosti s geografickým stredom Slovenska je neuveriteľná blízkosť s geografickým stredom Európy. Ten sa nachádza pri banskom meste Kremnica, pričom ich vzájomná vzdialenosť je len 40 km (Majer, 2020).

Náš geografický stred štátu nie je turisticky veľmi známy, ale zato je dobre prístupný vďaka viacerým trasám. Tá najkratšia cesta, ktorú si môžu turisti vybrať, je z obce Ľubietová. Od zázory za dedinou pokračuje mierne náročný výstup po prvú zastávku – Chatu pod Hrbom. Od nej nasleduje náročnejšia časť výstupu a to asi 40 minút priamo na vrchol. Na trase sa držíme dvoch značiek, modrej a červenej. Celý výstup trvá približne 2 hodiny. Druhá vedie z obce Lopej, nachádzajúcej sa v okrese Brezno. Táto trasa smeruje dolinou, popri vodopádoch v Predajnej. Je to náročnejší výstup v porovnaní s prvým, trvá približne 3,5 hodiny.

Treťou možnosťou ako vystúpiť na vrchol je z obce Chvatimech, čo je najnáročnejšia a zároveň najdlhšia trasa. Počas túry je možné absolvovať dve zastávky na horských chatách.

Prechádzame úsekmi chata Bernardín – Košiare – Žliabky – Chata pod Hrbom – Hrb. Celková dĺžka je približne 4,5 hodiny.

Veronika Kováčiková
3. ročník učiteľstvo geografie
a nemeckého jazyka
Fakulta prírodných vied, UMB B. Bystrica

Použitá literatúra
ŠIŠIAK, P. 1996: Ľubietová. OZ LIBETHA, 2012, 50 s.
<http://www.bbsoo.sk/geograficky-stred-slovenska/>
<https://www.najkrajisikraj.sk/lubietovsky-vepor-narodna-prirodna-rezervacia/>
https://hiking.dennikn.sk/hk/ar/3897/strelniky_lubietovsky_vepor_lubietova.html
<https://www.startitup.sk/ja-som-slovensko-stred-slovenska/>

VRCH URPÍN

Urpín (510 m n. m.) je vrch v Slovenskom stredohorí v celku Zvolenská kotlina v podcelku Bystrická vrchovina a nachádza sa v katastrálnom území mesta Banská Bystrica. Z východnej strany susedí s časťou Uhlisko, zo severu s centrom mesta a zo západu s Radvaňou. Nachádza sa blízko centra a je viditeľný z mnohých častí mesta. Používa sa preto aj ako

Pohľad na tabuľku rezervácie Urpínska lesostep (autor Peter Lovás, 2017)

synonymum pre samotnú Banskú Bystricu, „mesto pod Urpínom“, alebo len „Pod Urpínom“ a iné podobné frázy používané napr. v médiách. Vrch Urpín dal meno aj organizáciám či inštitúciám, ako napríklad folklórny súbor Urpín alebo pivo Urpiner (Polák, 2003).

Geologická stavba Urpína je typickým príkladom príkrovovej stavby Západných Karpát. V jeho bezprostrednom okolí sa nachádzajú dva príkrovy. Obidva sú tvorené usadeninami druhohorného mora (trias až krieda), ktoré boli presunuté od severozápad počas alpínskeho vrásnenia zhruba pred 90 miliónmi rokov. Staršia etapa vrásnenia dala vznik križňanskému, mladšia markovskému príkrovu. Svedkom týchto procesov sú intenzívne prevrášnené slienité vápence kriedy, ružové vápence so skamenelinami morských živočíchov jury i ostrohranné rozpadajúce sa dolomity triasu patriace nadložnému markovskému príkrovu hronika. Starý kameňolom sa nachádza na severných svahoch Urpína a je vlastne otvorenou knižnicou, v ktorej môžeme čítať históriu vzniku a horotvorné procesy. Slienité vápence vyťažené z blízkeho severného svahu vrchu boli od konca 15. storočia hlavným materiálom na stavbu kamenných budov Banskej Bystrice i mestského opevnenia, teda hradiab, v ktorom majú dominantné zastúpenie (Polák, 2003). Spôsobom stredovekej ťažby bolo zrejme klinovanie, ktoré umožňovalo množstvo puklín vo zvrásnených vápencoch. Kameňolomy boli príležitostne využívané do konca 19. storočia. Po dostavbe železnice a úprave chodníkov na kalváriu bola ťažba ukončená. V roku 1903 vysadili na severnej strane Urpína stromy, najmä borovice, smreký a smrekovec, čím nadobudol vzhľad lesoparku (http://lesybb.sk/naucny_chodnik/).

Lesy na strmých svahoch patria do kategórie ochranných lesov, ich prvotnou úlohou je ochrana pôdy pred eróziou a nie produkcia drevnej hmoty. Koruny stromov a koreňové systémy chránia pôdu pred zmyvaním pri prudkých dažďoch. Ako protierózne opatrenie sa ponecháva odumretá drevná hmota bez spracovania, ktorá je zdrojom živín pre nový les a podporuje zvyšovanie biodiverzity rastlín a živočíchov, ktoré sa viažu na odumreté drevo. Typickými chrobákmi viazanými na zachovalé staré lesy sú napríklad plocháč, fúzač alpínsky, z húb je to práchnovec kopytovitý, z vtákov napríklad muchárík malý alebo ďateľ bielochrbtý (http://lesybb.sk/naucny_chodnik/). Bukové

porasty pokrývajúce Urpín vznikli pravdepodobne prirodzeným zmladením a prebieha v nich prirodzený vývoj. Po odumretí jednotlivých stromov alebo menších či väčších skupín nastupuje spontánna prirodzená obnova. Následne dôjde k odrastaniu lesa až zhruba vo veku 150-250 rokov, keď sa materský porast znovu začne rozpadáť a cyklus sa zopakuje. V súčasnej dobe sa okolité porasty nachádzajú v štádiu rozpadu a vzniku následného porastu. Z pohľadu výskytu chránených lesných biotopov je komplex Urpína charakteristický vysokým zastúpením vápnomilných bukových lesov. Môžeme ich vidieť na

strmých skalnatých svahoch, kde geologické podložie tvoria výlučne karbonátové horniny. V menšej miere sú zastúpené aj bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy. V porastoch vápnomilných bučín prevláda buk lesný, v menšej miere primiešaný dub zimný, dub cerový, borovica lesná a čierna, javor poľný, javor mliečny a javor horský. Výrazné je krovinné poschodie s bohatým druhovým zastúpením. Z bylín sú to typické bučínové druhy, dopĺňané tými, ktoré sa viažu na spomínané karbonátové podložie. Významné je aj pestré zastúpenie našich orchideí. Veľmi bohatá je skupina bezstavovcov, z ktorých niektoré boli prvýkrát na Slovensku objavené práve v tejto oblasti (Stanová, Valachovič, 2012).

Na severovýchodnom úpätí vrchu sa nachádza kalvária, ktorú tvorí 8 kaplniek križovej cesty, Kaplnka sv. Kríža a lipová aleja. Vznik prvých stavieb sa datuje do druhej polovice 17. storočia, kedy do Banskej Bystrice prišli pátri z rehole Spoločnosti Ježišovej, ktorí sa výrazne pričínili o obrodenie katolíckej viery na tomto území. Obyvatelia mesta začali Kalváriu stavať v rokoch 1712-1713, a to Kaplnku Božieho hrobu s malým nádvorím ako vďaka zato, že prežili morovú epidémiu v roku 1710. Väčšia oprava Kalvárie bola zrealizovaná v rokoch 1902 - 1903, ktorá ju rozšírila o kamenný podstavec so železným križom, plastikou ukrižovaného Krista a postavami Panny Márie, sv. Jána a Márie Magdalény pod križom. Duchovnú správu nad Kalváriou majú pátri z Rádu bosých karmelitánov (Baláž, 1993).

V južnej časti Urpína sa nachádza Urpínska lesostep, približne v nadmorskej výške 450-500 metrov, ktorej rozloha je 50 200 m². Geologický podklad tvoria prevažne svetlé a tmavé dolomity s ostrohranným rozpadom. Charakteristické pre ňu sú rastlinné druhy ako napríklad poniklec prostredný, hmyzovník muchovitý, jahavka konáriská, drieh obyčajný, svíb krvavý a zo živočíchov sú to napríklad jašterica múrová, jasoň chochlačkový alebo vidlochvost ovocný (Michaeli, 2015).

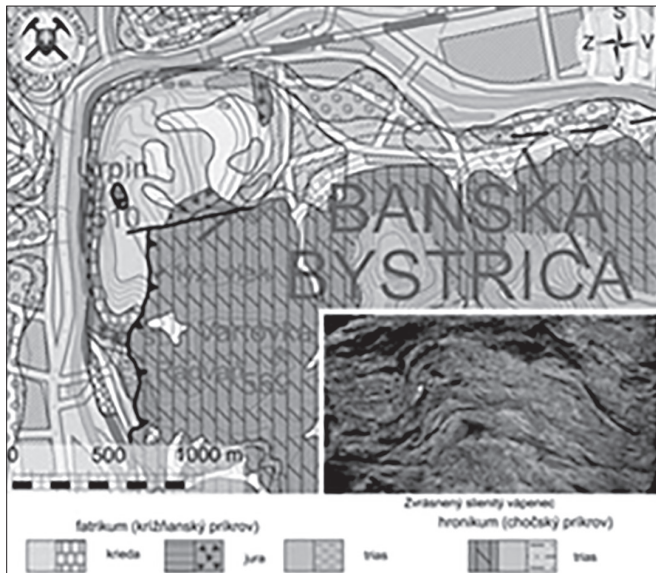
Andrej Chlupka, 3. ročník učiteľstvo geografie a histórie
Fakulta prírodných vied, UMB Banská Bystrica

Literatúra:

- BALÁŽ, J. 1993. Banská Bystrica v minulosti. Banská Bystrica: SCM-Swedish Czechoslovak Management, 1993, 152 s.
MICHAELI E. 2015. Regionálna geografia slovenskej republiky. Prešov: Prešovská Univerzita, 2015, 134 s. ISBN 978-80-555-1269-3
STANOVÁ, V., VALACHOVIČ, M. 2002. Katalóg Biotopov Slovenska. Bratislava: DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie, 2002, 225 s. ISBN 80-89133-00-2

Internetové zdroje

Náučný chodník Urpín [online] cit. dňa 2021-04-08. Dostupné na internete: http://www.lesybb.sk/naucny_chodnik/

Výrez z regionálnej geologickej mapy Starohorských vrchov, Čierťaž a severnej časti Zvolenskej kotliny zobrazujúci príkrovovú geologickú stavbu v okolí Urpína (autor: Polák a kol., 2003)

Pohľad na Kaplnku sv. Kríža v banskobystrickej kalvárii (autor: Patrik Kunec)

TLAČIAREŇ VO VLASTNÍCTVE MACHOLDOVCOV

2.časť

TLAČIAREŇ FILIPA (III.) MACHOLDA A FILIPA (IV.) MACHOLDA 1874 - 1942

Filip (III.) Machold sa narodil 2. decembra 1845 v Banskej Bystrici. Typografiu sa vyučil doma u otca, ale aj v zahraničí. Po prevzatí podniku v roku 1874 tlačiareň presťahoval na Hornú ulicu č. 18 a dal postaviť druhý rýchlolis. O kvalite jeho tlačí svedčí to, že v roku 1885 bol za úpravu tlačí vyznamenaný Veľkou medailou na Všeobecnej krajinskej výstave.³¹ Filip (III.) Machold tlačil po latinsky (väčšinou pre potreby banskobystrického biskupstva napr. výúčtovania či rôzne obežníky), maďarsky (najmä kvôli silnejúcej maďarizácii) a nemecky. Taktiež v slovakizovanej češtine a slovenčine, v ktorých naďalej vydával a tlačil Nový i Starý Wlastenský Kalendár.

Filip (IV.) Machold (príloha č. 5) sa narodil 8. júla 1876 v Banskej Bystrici. Typografiu sa vyučil vo Viedni a v Lipsku. Svoje odborné znalosti uplatňoval doma od roku 1898 ako otcov spoločník a vedúci tlačiarne. Dohodou s otcom v roku 1900 postavili nový systém benzínového motora a celkom odstránili zdĺhavý ručný pohon. V tej dobe tlačiareň zamestnávala 13 - 14 sadzačov. V roku 1905 prevzal Filip (IV.) Machold tlačiareň do úplného vedenia a vlastníctva.³² Z produkcie tlačiarne poznáme rôzne menšie tlače, kalendáre, pohľadnice či časopisy, napr. časopis Krajan (1904 - 1910 a 1913 - 1916). Po roku 1918 sa tu vytlačilo do 300 slovenských kníh a 12 časopisov, napr. Hronské noviny (1919 - 1920), Pohronský hlásnik (1926 - 1930) a i. Roku 1906 zakúpil na námestí kníhkupectvo, ktorému sa stále viac a viac venoval. Tlačiareň bola v tomto čase pod vedením faktorov³³, do roku 1910 bol faktorom Rudolf Paxner a v rokoch 1910 - 1919 Jozef Obert. Od roku 1919 prenajímal Filip (IV.) Machold tlačiareň svojim faktorom a tak sa mohol v pokoji venovať kníhkupectvu. V rokoch 1919 - 1921 fungovala tlačiareň pod názvom Ľudová tlačiareň, 1921 - 1937 ako Slovenská Grafia. Neskôr, aj keď bola v prenájme, pracovala opäť pod menom Filip Machold. Filip (IV.) Machold tlačiareň definitívne predal nájomcom v roku 1942.³⁴ Predajom tlačiarne končí vyše 110-ročná kníhtlačiar斯卡 era Macholdovcov v Banskej Bystrici. Obchod s knihami, papierom a kancelárskymi potrebami bol na Hlavnej ulici neďaleko fontány a v roku 1948 bol Filipovi Macholdovi znárodný.³⁵

Filip (IV.) Machold mal tri dcéry a jedného syna Filipa. Filip (V.) Machold (príloha č. 6) sa narodil 22. februára 1913 v Banskej Bystrici. Za typografa sa vyučil u svojho otca. V roku 1931, ako 18-ročný, odišiel do Bratislavy. Onedlho vypukla 2. svetová vojna, po ktorej sa k rodnému remeslu nemal ako vrátiť, keďže bola tlačiareň od roku 1942 predaná nájomcom. Zamestnal sa v Chemických závodoch v Hnúšti - Likieri, kde pracoval ako mzdový účtovník. Neskôr si zvýšil kvalifikáciu a prešiel do výroby.³⁶

ĽUDOVÁ TLAČIAREŇ A SLOVENSKÁ GRAFIA

Ako bolo už vyššie spomenuté v rokoch 1919 - 1921 bola macholdovská tlačiareň v nájme a fungovala pod názvom Ľudová tlačiareň. Župný výkonný výbor sociálnodemokratickej strany v zložení: Bedrich Brychta, tajomník Julo Verčík, redaktor Mór Práger, Anton Červenka, Václav Chlumecký a Ján Bečko z Podbrezovej prevzali 24. októbra 1919 Macholdovu tlačiareň. Technickou správou tlačiarne bol poverený Jozef Obert, dovtedajší faktor. V tejto tlačiarňi 28. októbra 1919 začal vychádzať týždenník Proletár, tlačový orgán sociálnodemokratickej strany. Dosahoval pomerne vysoký náklad - 4500 výtlačkov. V decembri 1919 ho nahradil časopis Hlas ľudu. Od októbra 1919 až do roku 1938 tu taktiež vychádzal časopis Kovorobotník. V októbri 1921 bola činnosť Ľudovej tlačiarne zastavená.³⁷

Od októbra 1921 fungovala firma pod menom Slovenská Grafia, ktorá už bola organizovaná obchodne, nie politicky. Medzi šiestimi spoločníkmi boli prof. Kulhánek a Červenka, poslanec Bečko, tajomník Brychta a dielovedúci Obert. Roku 1929 postavila firma nový rýchlolis, čím jej produkcia podstatne vzrástla. Keďže sa stala konkurentom bratislavskej firme toho istého mena, došlo až ku sporu o firemný názov. Banskobystrická Slovenská Grafia, časove mladšia, musela ustúpiť a v rokoch 1937 - 1942 produkovala tlačiareň naďalej pod firmou Filip Machold. Vo vojnových rokoch zamestnanci tlačiareň kúpili a v auguste 1942 zmenili meno na Grafia.³⁸ Pod týmto menom pracovala tlačiareň až do znárodnenia.

TLAČIAREŇ J. SINGERA A M. SONNENFELDA

V roku 1887 pribudla v Banskej Bystrici Macholdovcom konkurencia v podobe tlačiarne, ktorú založil Jakub Singer na rohu Horného námestia č. 17 (dnes Námestie Štefana Moyzesa). Neskôr, keď vyhorela, ju presťahovali do Rázusovej ulice č. 26 (dnes Lazovná ulica). Od roku 1891 bol jeho spoločníkom Móric Sonnenfeld. V roku 1897 odišiel Singer do Budapešti a jediným vlastníkom sa stal Sonnenfeld, ktorý zmenil meno tlačiarne na Hungária.³⁹

Vzhľadom k tomu, že Sonnenfeld nebol vyučený typograf, musel mať v tlačiarňi faktora. Do roku 1910 bol ním Artur Wolf, ktorý sa potom osamostatnil. Po ňom do roku 1914 Móric Práger, ktorý si neskôr tiež založil vlastnú tlačiareň. Na začiatku 1. svetovej vojny bol faktorom Banskobystričan Vojtech Janovec. Neskôr v rokoch 1916 - 1929 Vladimír Országh. Od roku 1919 začal Sonnenfeld opäť tlačiť pod svojim menom a v roku 1929 tlačiareň prenajal trom spoločníkom, ktorí ju viedli pod menom Kníhtlačiareň Slovan. Vedúcim a koncesionárom novej firmy bol Anton Beršík. Jeho tichými spoločníkmi boli Václav Vomačka a Jozef Grandtner. Všetci traja boli vyučení typografi. Po smrti M. Sonnenfelda túto tlačiareň od dedičov odkúpili. Prevádzkovali ju až do začiatku roku 1939, kedy dvaja spoločníci odišli a podnik išiel do dražby.⁴⁰

Podnik kúpil Š. Furdík a od roku 1941 prenajal spoločníkom J. Grandtnerovi a K. Lehocnému. Títo viedli tlačiareň pod firmou Bystrá až do znárodnenia. Za uhorskej éry bola jej produkcia zväčša maďarská. Neskôr prevažovali slovenské knihy (okolo 100), noviny a časopisy (spolu 15). Boli to napr. týždenník Pohronský hlásnik (1930 - 1939) alebo časopis Kúpele a letoviská na Slovensku (1935 - 1938).⁴¹ V tejto tlačiarňi v roku 1902 vyšlo aj dielo Sprievodca pre Banskú Bystricu a jej región⁴² od Emila Jurkoviča, ktorý bol pedagógom, historikom a autorom najvýznamnejšej monografie o histórii Banskej Bystrice, ktorá svojim rozsahom nebola do dnešných dní prekonaná.

ĎALŠIE TLAČIARNE

Na začiatku 20. storočia vzniklo v Banskej Bystrici viacero menších tlačiarň, z ktorých väčšina mala len krátke trvanie. V roku 1866 tu kameňotlačou tlačil prílohy pre Národný kalendár Matice slovenskej na rok 1867 a rôzne programy Rudolf Pock. V rokoch 1905 - 1906 vlastnil Karol Bauer malú tlačiareň na Dolnej ulici č. 9. Avšak bližšie informácie nie sú známe. Ďalšou bola tlačiareň Artura Wolfa, ktorú založil roku 1910 a sídlila na Rázusovej ulici č. 10 (dnes Lazovná). V roku 1916 v dôsledku krízy spôsobenej svetovou vojnou tlačiareň zanikla a majiteľ odišiel do Budapešti. Počas 1. svetovej vojny v rokoch 1917 - 1918 pôsobila v Banskej Bystrici aj vojenská pluková tlačiareň 16. honvédskeho pešieho pluku, ktorá vydávala aj časopis. Viac o nej však nie je známe. Približne v tom istom čase si v Hornej ulici č. 13 založil malú tlačiareň aj Jakub Karmioli. S určitými prestávkami trvala až do roku 1941, kedy bol vlastník zbavený koncesie a odišiel z Banskej Bystrice.⁴³ V rokoch 1922 - 1927 tu pracovala tlačiareň Emanuela Mórica Prágera pod názvom Merkantil. Kvôli veľkej konkurencii v meste (pracovalo tu naraz 6 tlačiarň) v roku 1927 zanikla.⁴³

Ďalšie dve tlačiarne, ktoré vznikli tiež v tomto období mali o čosi dlhšie trvanie. Prvou bola v roku 1908 založená tlačiareň s kníhkupectvom Jozefa Havelku. Sám viedol obchodnú časť a odbornú stránku mal na starosti do roku 1910 faktor Jozef Obert a potom do roku 1919 faktor Ondrej Žabka. Od tohto roku ju mal O. Žabka aj v prenájme a majiteľ J. Havelka si ponechal kníhkupectvo. Potom ako sa O. Žabka v roku 1924 osamostatnil, sa vo vedení vystriedali viacerí faktori. Keď J. Havelka v roku 1936 zomrel firmu prevzal jeho syn Jozef a spolu so švagrom vytvorili firmu Havelka a spol.⁴⁴ Pod týmto menom pracovala tlačiareň do znárodnenia. Tlačila najmä maďarské diela. Druhou bola tlačiareň Ondreja Žabku, založená v roku 1924 osamostatnením sa. Ondrej Žabka sa vyučil vo viacerých tlačiarňach v Banskej Bystrici, ale aj v iných slovenských mestách. Tlačiareň sídlila v Dolnej ulici č. 37. V roku 1942 prijal za spoločníka P. Mlynárika a od roku 1944 ním bol Jozef Podlipný.⁴⁵ Tlačili v slovenčine nielen knihy, ale aj výročné správy banskobystrických gymnázií či časopisy napr. Banskobystrické noviny. Táto tlačiareň pracovala taktiež až do znárodnenia.

TLAČIARNE PO ZNÁRODNEŇÍ

Znárodnením a spojením viacerých banskobystrických tlačiarň (Grafia, Bystrá, O. Žabka, J. Havelka) 1. júla 1950 vznikol v Banskej Bystrici národný podnik Stredoslovenské tlačiarne. Okrem miestnych tlačiarň boli do tohto podniku zaradené aj ďalšie, predovšetkým zo stredoslovenskej oblasti (vo Vrútkach, Bytči, Ilave, Považskej Bystrici, Šahách, Banskej Štiavnici, Brezne). Do tohto podniku boli začlenené aj výrobné jednotky v Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Dolnom Kubíne, Rimavskej Sobote a v Lučenci. Banskobystrické tlačiarne boli postupne sústredené na jedno miesto, do Robotníckeho domu v Banskej Bystrici. Ku koncentrácii výroby došlo aj mimo Banskej Bystrice. Pri reorganizácii polygrafie roku 1953 dostal podnik názov Pohronské tlačiarne n. p., Banská Bystrica.⁴⁶

Podnik Pohronské tlačiarne vznikol 1. januára 1953 z n. p. Stredoslovenské tlačiarne a pričlenením ďalších výrobných jednotiek z iných podnikov. Okrem závodu v Banskej Bystrici mali prevádzkareň aj vo Zvolene, Lučenci, Rimavskej Sobote, Brezne, Šahách a v Banskej Štiavnici. Takto existoval až do roku 1958, keď sa zlúčil s n. p. Severoslovenské tlačiarne a vznikol národný podnik Tlačiarne SNP so sídlom v Martine. Základný závod mal v Martine, ale ďalšie výrobné jednotky mal napr. aj vo Zvolene, Dolnom Kubíne či v Banskej Bystrici. Väčšina produkcie pochádzala zo základného závodu v Martine, odkiaľ sa produkty vyvážali aj do zahraničia. V Banskej Bystrici sa taktiež vyrábala široký sortiment tlačovín - knihy, noviny a časopisy. Štátny podnik Tlačiarne BB vznikol vyčlenením banskobystrického závodu z podniku Tlačiarne SNP v roku 1990. Mal jedinú výrobnú jednotku v sídle až do privatizácie v roku 1992.⁴⁷ Po privatizácii sa meno podniku nezmenilo a dnes funguje pod názvom Tlačiarne BB a.s. Okrem týchto tlačiarň fungujú v súčasnosti v Banskej Bystrici aj iné, napr. Press Group s.r.o., Dali-BB s.r.o., Digipress s.r.o. a i.

Veronika Gašparcová

Poznámky

³¹ KLIMOVÁ, Anna - NÉMETHOVÁ, Mária a kol.: Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255 - 2000. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2002 s. 122

³² BALENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica : Grafia, 1947. s. 16 - 17

³³ faktor - vedúci technického oddelenia v tlačiarňi (Zdroj: <https://slovník.azet.sk/pravopis/slovník-sj/?q=faktor>)

Pokračovanie na str. 13

PERCIÁNOVCI V BANSKEJ BYSTRICI, DOM Z R.1607 V DOLNEJ UL. A VRCH URPIŇ

V júnovom čísle Bystrického Permona t.r. bol článok o histórii domu č.13 v Dolnej ulici, ktorého terajšia podoba sa datuje rokom 1607. Majiteľom domu okolo r. 1886 sa stal mäsiar JÁN SAMUEL PERCIÁN, neskôr jeho dediči, medzi ktorými boli traja synovia, všetko mäsiari a ešte z ďalšej generácie aspoň jeden mäsiar a to RUDOLF, ktorého meno je aj na vývesnom štíte predajne mäsa a je možné, že na fotografii je aj on sám (fotografia v článku Milana Hudeca). Majiteľom ¼ domu sa stal r. 1921 mäsiar Ján Palínay a v januára 1925 aj majiteľom ostatných ¾ domu. V roku 2025 bude teda 100 rokov, čo sa Palínayovci stali vlastními celého domu.

Okrem domu č. 13 boli Perciánovci vlastními aj vedľajšieho domu č. 15. Posledným bol Ľudovít Percián, ktorý dom č. 15 vlastnil ešte v rokoch 1920-1925.

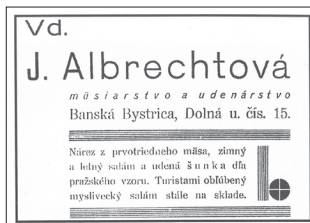
PERCIÁNOVCI (aj Perczián) boli starou levočskou rodinou, v ktorej sa v každej generácii našli mäsiari. Najstarší, ktorého potomkovia sa usadili v našom meste, bol Matej Percián nar. okolo r. 1650. Jeho prapravnuk Ján Matej (1803-1853) sa s manželkou Žofiou a štvoricou synov prisťahoval do Harmanca, kde bol krčmárom a možno aj mäsiarom. Ďalšia štvorica synov sa narodila už v našom meste. Prví traja, Ján Karol - zámočník, Ján Samuel - mäsiar a Ľudovít - stolár a staviteľ boli prijatí za občanov mesta Banská Bystrica naraz v jednom dni 13. marca 1866.

Najstarší syn JÁN KAROL (1831-1914), vyučený zámočník, sa oženil s dcérou majstra papiernika v Harmanci Antona Gehrera. Ich prvorođený syn Gustáv Karol sa priženil na Poniky a stal sa obchodníkom. Tejto profesii sa venovali aj jeho potomkovia.

Staviteľ ĽUDOVÍT (1835-1903) sa oženil až 53-ročný s rovnako starou dcérou pekára Ľudovíta Rosenauera najstaršieho.

Mäsiar JÁN SAMUEL (1832-1907) si zobral za manželku Annu Klimovú, posledné dieťa prisažného a predtým viac rokov richtára v Radvani Daniela Klimu a jeho prvej manželky Zuzany Holešovej. Ďalšie 4 deti mal Daniel Klimu s druhou manželkou Johanou Riečanskou a ešte 6 detí so štvrtou manželkou Annou Trajbiarovou. V rodine Jána Samuela Perciána sa narodilo 8 dievčat a 4 chlapci. Iba 3 z nich zomreli v detskom veku, ostatné sa dožili dospelosti a skoro všetky si založili rodiny. Dve dcéry sa vydali za učiteľov, jedna za lesníka, jedna za súkenníka a jedna za výrobcu pušného prachu. Mäsiarskemu remeslu sa vyučili traja synovia – Samuel Ľudovít (1864-1903), Ľudovít (1867-1953) a Alexander Jozef (1870-1915). Najstarší syn Samuela Ľudovíta spomenutý Rudolf Samuel nar.1890 bol tiež mäsiarom.

Mäsiar ĽUDOVÍT, spomenutý ako majiteľ domu č. 15 na Dolnej ulici, sa oženil s Kornéliou Hanzlíkovou, dcérou pekára Jána Hanzlíka z Radvane, ktorý mladý zomrel, a tak jeho brat advokát Andrej Hanzlík, budúci starosta mesta Banská Bystrica, prevzal starosť so zabezpečením početnej rodiny nebohého brata. Ľudovít Percián s Kornéliou Hanzlíkovou mali len dve dcéry. Mladšia Oľga bola manželkou kožného lekára Alexandra Weisza, staršia Marta sa vydala za kultúrneho a stavebného inžiniera, zvolenského rodáka Samuela Furdíka. Tento istý čas býval a mal aj kanceláriu v dome svojho svokra Ľudovíta Perciána.

Ako sa ekonomicky Perciánovcom darilo môže napovedať aj poznámka v knihe zomretých pri úmrtí Jána Samuela Perciána v r. 1907, že bol nielen mäsiarom, ale aj statkárom a fakt, že jeho syn Ľudovít a po ňom jeho dediči

vlastnia aj pekný kus tak ospevovaného a v posledných číslach toľko spomínaného kultového vrchu URPIŇ. Doklad o tom, že na plošine za kostolíkom sa pestovalo obilie, svedčia nielen spomienky starých Bystričanov, ale aj zápis v katastrálnej mape, že sa jedná o trávnatý porast a aj o ornú pôdu.

Ešte v 50. rokoch minulého storočia bol za kostolíkom salaš, kde sa dalo posedieť a napiť žinčice. Vtedy boli ešte serpentíny aj s viacerými altánkami v dobrom stave, a tak sa návšteva salaša a areálu kostolíka stala miestom častých rodinných výletov. Ktovie aká bude budúcnosť tejto výnimočnej časti nášho mesta. Či sa vrátia „staré, dobré časy“, keď bol Urpín ľahko prístupný, bezpečný a príťažlivý. Veď ho v básni spomí-

na aj advokát a básnik Juraj Pejko narodený r. 1816 v Predajnej, ktorý navštevoval gymnázium v Banskej Bystrici. Báseň uverejnil v Budíne r. 1846 vo svojom „Sklade Rozličných Spewou“.

*„Wtedi ja Bistricu zo srdca witvorím,
Keď Urpín na roveň rukami rozborím;
Abo na Urpiňe stromowja zlomozím,
Keď Hron do Luptowa ces Šturec vyhrozím;
Ces Šturec narazím, bi do Váhu tjeukou,
Añi bi sa wtedi od ñej ñeodrjekou.“*

Eva Furdiková

Po mäsiarstve vdovy Albrechtovej v priestoroch prízemia niekoľko rokov fungovala zberňa šatstva chemickej čistiarne Jána Morka, ktprá predtým sídlila na opačnej strane ulice - v dome č. 22. Foto po r. 1932.

TLAČIAREŇ VO VLASTNÍCTVE MACHOLDOVCOV

Pokračovanie zo str. 12

³⁴ BREZA, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, Univerzitná knižnica Bratislava, Matica slovenská, 1997. s. 30

³⁵ Ing. Viliam Ľudovít Machold, mailová komunikácia zo dňa 24.1.2019, príloha č. 7

³⁶ Ing. Viliam Ľudovít Machold, mailová komunikácia zo dňa 24. - 25.1.2019, príloha č. 7

³⁶ Ing. Viliam Ľudovít Machold, mailová komunikácia zo dňa 24. - 25.1.2019, príloha č. 7

³⁷ NOVÁKOVÁ, Lýdia: Banskobystrické tlačiarne začiatkom 20. storočia. In: Kniha ,91-92 <1993> s. 95 - 96

³⁸ BÁLENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica : Grafia, 1947. s. 17

³⁹ NOVÁKOVÁ, Lýdia: Banskobystrické tlačiarne začiatkom 20. storočia. In: Kniha ,91-92 <1993> s. 93

⁴⁰ BÁLENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica : Grafia, 1947. s. 20

⁴¹ BREZA, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, Univerzitná knižnica Bratislava, Matica slovenská, 1997. s. 31

⁴² JURKOVICH, Emil: Beszterczebánya és vidékének kalauza. Beszterczebányán : kiadta : Sonnenfeld Mór könyv-, papír- és zeneműkereskedése. 1902

⁴³ NOVÁKOVÁ, Lýdia: Banskobystrické tlačiarne začiatkom 20. storočia. In: Kniha ,91-92 <1993> s. 93 - 94

⁴⁴ BÁLENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica : Grafia, 1947. s. 22

⁴⁵ BÁLENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica : Grafia, 1947. s. 24

⁴⁶ BREZA, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, Univerzitná knižnica Bratislava, Matica slovenská, 1997. s. 31, 145 - 146

⁴⁷ BREZA, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, Univerzitná knižnica Bratislava, Matica slovenská, 1997. s. 148, 151, 153, 160

BANSKOBYSSTRICKÉ KINÁ V ČASE-ČAS V KINÁCH - 5.ČASŤ

8. KINO TJ OROL/KULTÚRNEHO STREDISKA PKO – ROBOTNÍCKEHO DOMU (1933 – 1938 / 1945 – 1992)

Rozhodnutie vybudovať kino miestnej Telocvičnej jednoty Orol padlo v roku 1929. Malo ísť o účelové zariadenie tejto kresťanskej telovýchovnej a športovej organizácie, ktorej vznik sa datuje v Čechách do roku 1909, no na Slovensku sa orolské hnutie šírilo až po vzniku I. ČSR. Popri telovýchovnej činnosti sa jeho členovia zameriavali, podobne ako „Sokolí“, na kultúrnu činnosť – divadlá, tanečné zábavy a pod. Kino sídlilo v Robotníckom dome, ktorý vyrástol na ploche medzi bývalým futbalovým ihriskom a potokom, a premietalo sa v ňom od roku 1933, keď v novembri toho roku sa práve tu uskutočnila premiéra dokumentárneho filmu o krásach zimy v Nízkych Tatrách. Ako propagačný film pod názvom „Deň na Ďumbieri v Nízkych Tatrách“ (425 m) ho vyrobila pre Národoho-spodársku župu stredoslovenskú renomovaná firma K. Pečený – Elekta Praha. Filmy o prírodných krásach boli v kurze, v roku 1935 ich podľa plánu malo byť u nás nakrútených pätnásť. V roku 1937 kino premietlo dokument zo župných pretekov zjazdárov na Ďumbieri a majstrovstiev ČSR v Banskej Bystrici (22. februára). O rok neskôr zasa ponúko lyžiarsky dokumentárny film z rakúskych Álp, šlo teda skôr o sporadické premietanie a sotva možno dať tomuto kino prívlastok stále. Ako je známe, v roku 1938 boli rozpustené všetky spolky, čo znamenalo i koniec TJ Orol a jej kina. Na prelome 80. a 90. rokov sa v tomto historickom objekte už ako zariadení PKO premietali filmy pre žiakov ZŠ so začiatkom o 9. h Kapacita tohto priestoru je 200 miest na sedenie.

9. BIO LEGIA/„BIO LEGIA POD URPÍNOM“/KINO HRON/PARTIZÁN/„MALÉ KINO“/„BLCHÁREŇ“/NON-STOP/NON STOP KINO ČAS, RESP. AKTUALITY (1938 – 1962)

Bio Legia ako druhé stále kino v Banskej Bystrici v danom čase otvorili 2. 3. 1938 v sále dovtedajšieho bábkového divadla v rovnakej budove ako BPU a vyplnilo tak priestor po zrušení občasného kina TJ Orol. Jeho otvorenie prišlo ako na zavolanie, pretože najmä v zimných mesiacoch bola situácia neúnosná, BPU bývalo vypredané niekoľko dní dopredu, a to v celom hracom profile. Koncesionári bio Legia boli legionári, ktorí sa o kino dlhodobo usilovali, čo mohlo poskytnúť novú perspektívu Čajakovi ako bývalému legionárovi. Išlo o dlhú, úzku sálu s drevenými vyklápacími stoličkami, jej kapacita dosahovala 302 miest. Za kinom stála vila s kotolňou, za vilou mestská plaváreň. Premietalo sa denne o 18,00 (18,30) a 21,00, v nedeľu o 14,30 a 17,30, ceny boli takpovediac ľudové – 1, 2, 3 a 4 koruny. V súčinnosti s BPU reagovalo takisto na spoločenské udalosti, napr. v roku 1938 si uctilo výročie narodenia T. G. Masaryka sériou čs. filmov.

V období Slovenského štátu prišlo k zmene názvu, v júni 1941 premenovali bio Legia na kino Hron, pričom cez prázdniny sa premietalo prázdninovo úsporne, jedenkrát denne. Inak vo všedné dni upravili začiatky predstavení na 18,30 a 21,00, v nedeľu a vo sviatok 15,30, 18,30 a 21,00, navyše pre mládež v sobotu o 15. a v nedeľu o 14. h. Na jar toho roku skvalitnili akustiku sály moderným zvukovým zariadením Klangfilm od najväčšej európskej zvukovej spoločnosti. V období II. svetovej vojny teda kino fungovalo, ako, to sme priblížili v riadkoch vyššie. Horšie to vyzeralo po nej. Ešte pred oslobodením odviekli gardisti, ktorí mali v objekte svoju základňu, z kabíny premietačky nemeckej výroby – najskôr tam boli inštalované stroje Ernemann 4, neskôr Ernemann 7b. O totálne

spustošenie siene a ostatného zariadenia kina sa postarala maďarská soldateska, ktorá premenila kino na stajňu, do ktorej chodili maďarskí vojaci priamo s vozmi! Dielo skazy dokonali vojnové udalosti, keď priame zásahy mín a granátov už i tak doničenú budovu ešte väčšími poškodili.

No už 17. 8. 1945 sa kino Hron podarilo znovu uviesť do prevádzky, za čo podľa ohlasov súdobej tlače bolo treba ďakovať iniciatíve miestnej KSS, ktorá vyslala do Prahy svojho zástupcu E. Štefíka a tomu sa za pomoci ďalších straníkov Burinu a Šenfelda a prostredníctvom Ing. Piláta z filmového ústredia podarilo uvoľniť 8. júla pre Banskú Bystricu dve kompletne premietacie aparatúry čs. značky ETA 8. A to sa ešte rekonštrukčné práce zdržali honbou za pôvodnými strojmi – ktoré sa aj našli, ale úplne rozkradené – na čom niesli svoj podiel nielen dopravné ťažkosti tých čias, ale aj nedostatočná podpora miestnych činiteľov. Okrem Štefíka sa o obnovu zaslúžili hlavný premietač Hudec, jeho asistenti, firma Ideix, maliari Maňák a Zbruz, staviteľ Maxa a jeho zamestnanci, stolári Veličik a Trčka, riaditeľ (správca) Gustáv Paulíny, vykonávajúci túto funkciu zároveň aj v druhom kine, ďalej sklenári, pokrývači i upratovač-ky. Veľká zásluha patrila tiež technickému referentovi, moravskému kinofikátorovi Bělohradskému, ktorý Bystricu pomáhal, ako len vedel a preukazoval svoju ústretovosť pri žiadostiach v súvislosti s potrebami tunajších kín. Takže 17. augusta o 20. h premietli pre novinárov a pozvaných hostí reprezentačné dielo sovietskej filmovej tvorby „Ivan Hrozný“. Súčasne vedenie kina oznámilo, že od nasledujúceho dňa bude tento film premietaný spolu s týždenníkom „Triumfálna cesta prezidenta dr. Beneša z Košíc cez Banskú Bystricu a Bratislavu do Prahy“, a to až do 22. augusta, kedy začne uvádzať ďalší film. Hrací čas sa už mierne modifikoval, predstavenia sa konali v pracovné dni o 14., 17. a 20. h, v nedeľu a vo sviatok o 10., 14., 17. a 20. h, pri vstupnom od 5 do 20 korún.

Koncom roka 1946 dostalo kino Hron názov Partizán, zastrešovala ho Štátna správa kín v Banskej Bystrici (ešte 1947). Premietačky ETA 8

Program kina Legia v decembri 1939. Reprofoto (ben.), zdroj Štátny archív v Banskej Bystrici

Program kina Hron vo februári 1944. Reprofoto (ben.), zdroj Štátny archív v Banskej Bystrici

tam fungovali až do ukončenia prevádzky v roku 1962, potom už v kinách nastala éra ďalšej čs. značky Meopton. Išlo o klasický formát 1:1,37, čo je klasický formát obrazu, stanovený Edisonom. Z výpovedí pamätníkov, ešte nerozmaznaných televíziou, vyplýva, že v „Malom kine“ premietali nezabudnuteľné filmy ako Divá bára, Babička, Muzikantská Liduška a množstvo nádherných rozprávok. Tí, čo nemali na vstupné, sa museli uspokojiť s prechádzkou okolo námestia, tzv. korza. V 50. rokoch v sobotu pravidelne navštevovali non-stop kino Čas, resp. Aktuality, kde za jednu korunu často strávili niekoľko hodín a mali možnosť aj opakované

PNEUMATICKÁ, POTRUBNÁ PREPRAVA V BANSKEJ BYSTRICI

Systém prepravy ľudí, zásielok a správ má bohatú históriu a veľmi široké portfólio rôznych foriem. Z nich vyniká najmä pošta a jej formy prepravy. Práve z poštových služieb a samotnej potreby komunikácie sa vyvinulo množstvo dnešných foriem prepravy tovaru, správ a iných komodít. Sem patrí nielen vlastná pošta, ale aj internet a emaily, ale aj autobusové prepravy ľudí, ktoré tiež patrili v minulosti medzi poštové služby a mnoho iných. Pošta, aby bola prítomná všade, kde sú ľudia a aby jej preprava bola čo najrýchlejšia vyvíjala rôzne spôsoby prepravy, niekedy až kuriózne. Spomeňme prepravu balónom, či ponorkovú poštu. Niektoré z týchto pôst zanikli, iné sa transformovali a fungujú aj keď v inej podobe dodnes. Jednou za takýchto prepráv je aj pneumatická respektíve potrubná pošta.

Klasická potrubná pošta je známa najmä z Prahy, kde fungovala ešte aj krátko v tomto tisícročí, ale s nástupom moderných technológií začala strácať opodstatnenie. Zdalo sa, že táto forma prepravy postupne zanikne a skutočne, poštové zásielky sa už touto formou prepravy prestali zasielať. Preto ani v Banskej Bystrici klasická potrubná pošta neexistovala, ale zásielky a listy sa aj u nás potrubím predsa len prepravovali. Nebola to však pošta, kto ich prepravoval ale využívali sa pre internú prepravu v knižniciach a v nemocniciach. Dnes si aspoň stručne predstavíme túto jedinečnú formu prepravy vo Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici.

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici začala svoju činnosť dňa 1. januára 1970. Hoci budova bola už zrekonštruovaná, trvalo pomerne dlho kým sa knižnica kompletne presťahovala a mohla byť otvorená aj pre verejnosť. Stalo sa tak až v roku 1979. Knižnica mala byť modernou inštitúciou slúžiacou verejnosti a aj jej vtedajšie vybavenie bolo progresívne a moderné.

Pokračovanie zo str. 16.

vzhľadom americké grotesky (Lupino, Laurel a Hardy, Frigo, Chaplin a i.) a disneyovky. Na záver „išlo“ spravidla 5–6 krátkych filmov. Premietalo sa od 9. – 13,30 h, plné hľadisko bolo samozrejmosťou, ba podaktorí vydržali od začiatku do konca. Vstupné už činilo 6 korún v starej mene, po roku 1953 ho stanovili na 1,20 Kčs. Za túto cenu sa premietalo aj po zrušení kina Partizán (asi od roku 1955 bežali predstavenia v sobotu od 15,30), ktoré fungovalo od roku 1957 ako subjekt MsNV v Banskej Bystrici. Kino spravidla praskalo vo švíkoch – legendárna Princzná so zlatou hviezdou na čele z roku 1959 bola beznádejne vypredaná asi týždeň, pričom na vstupenky sa stálo v rade celé hodiny – a tak sa začalo po roku 1960 pendlovať aj do kina Hviezda, ktoré premietalo od 16,30 h. Kino Čas sledovala verejnosť vo Hviezde až do roku 1992, kedy ho tu premietali ako posledné kino na Slovensku. Partizán ešte začiatkom roku 1962 premietal denne o 18. a 22. h, vo štvrtok aj o 16. h, detské predstavenia v nedeľu o 10. a 14. h.

Kúpeľný areál asanovali v dvoch vlnách – v 50. a 70. rokoch minulého storočia, s definitívnym završením v roku 1973, čo dalo bodku za slávnu éru dvoch ťažiskových banskobystričských kín. Po zániku kina Partizán koncom roku 1962 sa v objekte ešte istý čas nachádzala stolárska dielňa, a to až do demolácie celého komplexu budov. Tým zanikol aj posledný zvyšok kúpeľa, ktorý poctivo slúžil mužom v sobotu a ženám v nedeľu na hygienickú očistu šesť desaťročí. Parný kúpeľ a kino sa zviditeľnili aj pri búraní, keďže tam objavili dokumenty o slovenskejrote SS-Kampfgruppe Edelweiss, ktoré iniciovali súdny proces s prísluhočmi tejto jednotky. Ten sa začal na krajskom súde v Banskej Bystrici v novembri 1962 a vyústil v mnohoročné tresty 14 obžalovaných. Správcom, resp. vedúcim tohto historicky významného a populárneho kina na území mesta bol (1952 – ešte 1954) Vojtech Benko a potom až do jeho zániku Klétus Môcik (predtým skladník), pokladňu mali na starosti Jolana Dobrotová

Medzi technické novinky patrila aj pneumatická preprava žiadaniek a menších písomností pomocou potrubnej pošty a tiež horizontálny dopravník na knihy. Všetky tieto zariadenia mali zvyšovať nielen rýchlosť obsluhy čitateľa, ale aj komfort pre vlastných zamestnancov, ktorí nemuseli s každou žiadosťou behať do skladu a späť. Viac o potrubnej pošte uvádza Peter Majling, vedúci oddelenia služieb čitateľom: *Potrubná pošta mala 10 staníc, ktoré takýmto moderným spôsobom*

umožňovali spojenie všetkých významných pracovísk knižnice. Celková dĺžka potrubia pošty bola 180 m (požičovňa, sklady, reprografické pracovisko, študovňa periodík, univerzálna študovňa, sekretariát riaditeľa, študovňa noriem a patentov, oddelenie fondov, bibliografie +1) Najdôležitejšie bolo spojenie požičovne a skladov – posielali sa žiadanky čitateľov v kazetách. Tiež zo študovní sa posielali žiadanky na časopisy do skladov a na reprografické práce do reprografického strediska, prípadne čísla časopisov na kopírovanie a naspäť hotové kópie.

Tento systém bol často využívaný a knižnica ho predstavovala aj početným exkurziám, ktoré

ju navštevovali. Okrem vlastnej pneumatickej pošty bol v knižnici vybudovaný o 75 m dlhý stropný horizontálny dopravník kníh, ktorý bol tiež výraznou pomôckou pri práci. Pneumatická pošta fungovala približne do roku 1990. Postupne sa stala poruchovou. Náboje t. z. puzdra so zásielkou sa začali v potrubí zasekávať a otvárať. Papier sa dostával do potrubia a tam spôsoboval ďalšie problémy. Financie na rekonštrukciu potrubnej pošty sa nenašli, postupne ju nahradili elektronické spôsoby komunikácie a tak bola pneumatická pošta aj s horizontálnym dopravníkom demontovaná. Po tomto netradičnom spôsobe prepravy sa dodnes zachovalo len niekoľko fotografií.

Richard R. Senček, Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica

i Júlia Gráfiková, bufetárkou bola Anna Môciková i pani Mrížová, zriaditeľkou Machovičová, upratovačkou Majlingová, premietacími: Ján Hudec, Ján Čajak, Ondrej Plavec, Jozef Čulok, Karol Csordás (premietateľ vo vedľajšom povolaní, inak rádioopravár), Pavol Mikula a istý čas aj Imrich Gosiorovský (1959 – 1961). Ondrej Plavec, ktorý začínal v roku 1938 v bii Legia a pôsobil v ňom aj po vojne, sa v polovici roka 1952 objavil v Partizáne, aby sa v roku 1965 stal hlavným premietateľom-majstrom v kine Urpín a tiež žijúcou legendou. Od neho o čosi starší Jozef Čulok sa zasa v meste preslávil ako prvý majiteľ malého motocykla Jawa 50/Pionier (vyrábaný od roku 1954), ktorého ešpézetku zdobila výrečná jednotka. Spravidla si ho v kine odkladal pod schodmi, čo jeho kolegovia s obľubou zneužívali k drobným šibalstvám. Pioniera využíval na podobný účel aj Mikula. Toho po uzavretí kina Praha vo februári 1958 zlanáril Plavec ako praktikanta v kine Partizán, potom krátko pôsobil vo Hviezde, aby po vojenčine zakotvil v roku 1964 v Urpíne.

Staršia generácia Banskobystričanov si dodnes dokáže vybaviť atmosféru pamätných kín Praha a Partizán. Pre mnohých je to sentimentálna spomienka, no obe kiná sa im spájali aj s prvými láskami a vôbec príjemnými zážitkami a pocitmi. Televízory neexistovali, a tak o vysokú návštevnosť bolo postarané. Ani informovanosť o aktuálnom dianí nebola taká vysoká ako dnes, pri nedostatočnej konkurencii a prepolitizovanosti novín nahrádzal hlad po informáciách kinožurnál. Ten premietali pred každým filmom, navyše vstupné si mohli dovoliť aj tí chudobnejší.

VÝBER Z PUBLIKÁCIE:

Ján Beňuška, Vladimír Bahýl: Banskobystrické kiná v čase - čas v premenách (OZ Za živa na amfiteátri, Banská Bystrica 2018) (s láskavým povolením autora)

HĽADANIE STRATENÝCH SVETOV

Hľadanie alebo záujem o zvýšenie všeobecného historického povedomia a popularizácia našich dejín s dôrazom na rozvoj cestovného ruchu a vidieckeho turizmu?

Ten, kto netúži spoznať svoju minulosť, vie ťažko pochopiť dnešnú súčasnosť a netuší, aká bude jeho budúcnosť. Lebo dejiny nie sú samozrejmosť, treba ich hľadať, nachádzať, no najdôležitejšie je, vedieť ich skutočne pochopiť.

Pozrime sa trochu inak na svoju krajinu. Veď územie Slovenska zohrávalo dôležitú úlohu pri vývoji civilizácie už v dávnomveku. Naša veľmi dávna história, najmä tá nepoznaná je veľmi príťažlivá, tajomná a najmä magická.

V roku 2018 (jún, XVI. ročník, číslo 2, na strane 16) sme čitateľov Bystrického Permona zoznámili s hrádzkami a hrádzkami v okolí Banskej Bystrice ako možnú súčasť cestovného ruchu za poznávaním našej dávnej minulosti. Zoznámili sme vás s 15 hradiskami, hrádzkami za účelom ich možnej návštevy.

Podrobnejšie sme spomenuli existenciu hrádzok, ktoré sú najbližšie k Banskej Bystrici, v počte päť s vybudovaným zaujímavým náučným chodníkom.

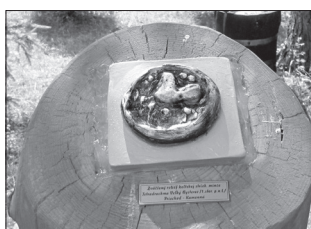
Následne vám v Bystrickom Permonu predstavíme ďalšie obce a zistené lokality, ktoré majú vo svojom katastri staré historické sídliska – hrádzky, hradiská, refúgia, ktoré tvorili líniu opevnení tiahnúcich sa popri Hrone.

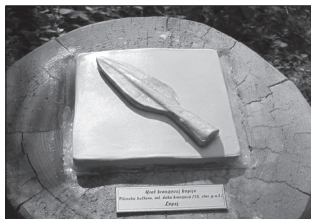
Horná Lehota - Informačná tabuľa

Horná Lehota - Hrádok

Horná Lehota - model keltskej mince

H. Lehota - model bronzovej kopije

H. Lehota - pred budovou obecného múzea

H. Lehota - model bronzovej kopije

Pre rozvoj cestovného ruchu a vidieckeho turizmu sa budujú v katastroch obcí samoobslužné náučné chodníky s informačnými tabuľami a vyhotovenými modelmi hrádzok a hradiska. Návštevníci majú možnosť uvidieť, ako mohli vyzerať tieto lokality v dávnej minulosti (rekonštrukcia výšinnej fortifikácie, ako je napríklad v Hornej Lehoty v okrese Brezno).

Pred budovou obecného múzea je vybudovaná rekonštrukcia neďalekého Hrádku – 834 m n. m. z obdobia 450 p. n. l. - 0 n. l. - doba laténska (mladá doba železná). Na desiatich zastaveniach sú osadené pri informačných tabuľach repliky – modely artefaktov originálov, nájdených pri archeologických vykopávkach.

Aj v obci Priechod majú dnes vybudované Náučné chodníky - NCH na vrch KOPEC – 730 m n. m. a NCH vrch Kamenná – 562 m n. m., ktoré sa v blízkej budúcnosti budú môcť dať prepojiť medzi sebou obecnou miestnou značkou – najlepšie zelenej farby. Spoja sa tak oba náučné chodníky v jeden ucelený celok s možnosťou poučnej celodennej túry.

Ďalšie zaujímavé informácie o existencii menej známych hrádzok, ktoré by sa mohli dať využiť pre rozvoj cestovného ruchu a vidieckeho turizmu v našom okolí predstavujú:

- Uľanka – Hrádok – 545 m n. m.

- Trnie – Hrádok - 512 m n. m.

Tieto vám však budeme môcť priblížiť, až po ich preskúmaní archeológmi.
autor textu a foto : Ján Vican

STARÁ KOPA

V bezprostrednom okolí mesta Banská Bystrica je množstvo lokalít, ktoré sa viažu k jeho histórii, dnes už poväčšine zapadnutej hustým prachom. Takým je aj kopec Stará kopa s výškou 713,2 m n. m., miesto prachu zarastený listnatým lesom i smrekovcom opadavým. Vyskytuje sa tu i dub plstnatý, a tak niet divu, že na jednom zo svahov sa nachádza prírodná rezervácia Stará kopa.

Vrch však hral v dejinách mesta i dôležitú úlohu. Okrem toho, že v zmysle listiny Bela IV. (určil majster Smaragdus) tvoril hranicu medzi územím mesta Banská Bystrica a panstvom hradu Slovenská Ľupča, počas nebezpečenstva

tureckého vpádu plnil úlohu pozorovateľne - strážnej veže (postavená v r. 1587). Stará kopa bola aj vychádzkovým miestom mestskej mládeže, ktorá svojím zborovým, spevom vysielala pozitívnu energiu Banskej Bystrici. V čase maďarizácie sa tu schádzal tajný študentský spolok Mor ho! (pôvodne pomenovaný Bratia) a odhodlane recitoval národné verše a oduševnene spieval slovenské piesne. Pri prechode fronty počas 2. sv. vojny tu vybudovali rumunskí vojaci líniu zákopov. V 80. rokoch 20. storočia tu bol postavený skokanský drevený odrazový mostík pre rogalá (dnes už rozobraný) a konali sa tu Majstrovstvá Európy v lete rogalom.

Dnes je Stará kopa cieľom menej náročných turistických trás a na jej vrchol vedie z Podryby červená turistická značka, trasa je dlhá 8 km, z čoho je 4,2 km stúpanie, 3,3 km klesanie a zvyšok tvorí rovina.

Dušan Jarina

MESTO BANSKÁ BYSTRICA
REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU

S FINANČNOU PODPOROU
BANSKOBYSSTRICKÉHO
SAMOSPRÁVNEHO KRAJA

BYSTRICKÝ PERMON
Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrťročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD.; Zástupca šéfredaktora: PaedDr. Dušan Jarina; Výkonná redaktorka: Anna Havlíčková; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláž; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Helena Hámořská;

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická podoba a archív čísel je dostupný na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-cisel/>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystrick%C3%BD-Permon-209485485741711> Creative Commons: